

**УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ**

Кафедра “Менеджмент на транспорті”

**Конспект лекцій з дисципліни
“Економіка зарубіжних країн”
для студентів спеціальності „Менеджмент
зовнішньоекономічної діяльності” усіх форм навчання**

Частина 1

Харків 2010

Дейнека О.Г., Найдьонова М.В., Череватенко О.М.
Економіка зарубіжних країн : Конспект лекцій. Ч. 1. – Харків:
УкрДАЗТ, 2010. – 73 с.

Даний конспект лекцій розкриває основні положення дисципліни „Економіка зарубіжних країн”. Наведений матеріал розкриває світову економіку в цілому як систему, економіку окремих її частин, тобто країн і регіонів, а також інституційний устрій світового господарства.

Рекомендується для студентів факультету економіки транспорту спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» всіх форм навчання.

Бібліогр.: 31 назв.

Конспект лекцій з дисципліни „Економіка зарубіжних країн” (частина 1) розглянуто і затверджено до друку на засіданні кафедри “Менеджмент на транспорті” 24 лютого 2009 р., протокол № 6.

Рецензент

О.В. Громова

ЗМІСТ

Вступ	4
Лекція 1 Світова господарська система	5
Лекція 2 Тенденції розвитку світового господарства	13
Лекція 3 Перспективи подолання розриву в рівнях соціально-економічного розвитку країн світу .	17
Лекція 4 Країни Західної Європи у світовій економіці ...	23
Лекція 5 Національна економіка Федеративної Республіки Німеччина	31
Лекція 6 Національна економіка Великобританії	41
Лекція 7 Національна економіка Франції	49
Лекція 8 Національна економіка США	61
Список літератури	73

ВСТУП

Серед дисциплін, що формують систему економічного знання сучасного економіста в будь-якій країні, велике значення має економіка зарубіжних країн. Національні економіки вже давно є частиною динамічної системи світового господарства. Зрозуміло, що чим активніше країна включається в систему світогосподарських зв'язків, чим точніше побудований курс її взаємодії з іншими країнами світу, тим динамічніше і результативніше її власний розвиток, тим вище добробут суспільства і його громадян. Тому знання закономірностей розвитку національних економік зарубіжних країн, успіхи одних країн і кризисні явища інших сьогодні економісту просто необхідні.

Пристаючи до вивчення курсу „Економіка зарубіжних країн” студенти повинні опанувати базу знань, вмінь і навичок з різних дисциплін, які допоможуть ефективно засвоїти матеріал, що буде викладатися. Серед дисциплін, які студенти мають засвоїти перед викладанням курсу, слід зазначити такі, як „Розміщення виробничих сил”, „Економічна теорія”, „Історія економічних вчень”.

Лекція 1 СВІТОВА ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА

Сутність та становлення світової господарської системи

Терміни «світова господарська система», «світова економіка», «світове господарство», «всесвітнє господарство» можна розглядати як синоніми.

Широкє визначення «світової економіки» – сума всіх національних економік світу, вузьке – сукупність тільки тих частин національних економік, які взаємодіють із зовнішнім світом.

Світове господарство – складна система, в яку включають міжнародну торгівлю товарами і послугами, міжнародний рух капіталу, міжнародну міграцію робочої сили, міжнародну торгівлю знаннями (міжнародна передача технологій), міжнародні валютно-розрахункові відносини.

Остаточно світова економіка сформувалася на рубежі XIX–XX стст. Етапи її формування:

1) існування світу як системи – поширення ринкових відносин, великі географічні відкриття XV–XVII стст., поява машинної індустрії, сучасних засобів транспорту і зв'язку, а також розподіл і закріплення земель за окремими державами (Берлінська конференція 1885–1887 рр.);

2) формування світового ринку товарів і послуг – посилився рух між країнами і регіонами економічних ресурсів (капіталу, робочої сили, підприємницьких здібностей, технологій). У господарстві домінувало сільське господарство, в промисловості – вуглевидобування, чорна металургія, виробництво найпростіших видів машин і устаткування, кустарні і малі підприємства легкої і харчової промисловості. Транснаціональні корпорації (ТНК) були нечисленні, інтеграційних угруповань не було, міжнародні організації не мали впливу. Господарське життя більш ліберальне, світ існував на єдиній політичній і приватнокапіталістичній основі;

3) період з початку Першої світової війни до початку 50-х років – згортання господарського життя в ході двох війн, революцій, громадянських війн і економічної кризи 30-х років. З 1917 р. формується взаємодія двох суперечливих систем – капіталізму і соціалізму. Відновлення економічного рівня 1913 р. відбулося тільки в 50-ті роки.

4) період 50-70-х років – виникнення інтеграційних угруповань (ЄС, НАФТА), активізація транснаціоналізації світової системи, переміщення економічних ресурсів, зростання економічного добробуту соціалістичних і країн, що розвиваються;

5) період 80-90-х років – найбільш розвинуті країни вступають в епоху постіндустріалізації, відбувся розпад соціалістичної системи, перехід всіх країн до єдиної ринкової економіки, лібералізація внутрішнього і зовнішнього життя всіх країн і її глобалізація.

Систему світового господарства можна уявити у вигляді механізму. Основними з цих частин і одночасно суб'єктами є національні економіки, транснаціональні корпорації, інтеграційні об'єднання, міжнародні економічні організації.

Сферою діяльності ТНК є весь світ, проте їх інтереси не завжди збігаються з інтересами національних економік, включаючи країни їх походження.

Регіональні інтеграційні об'єднання є підсумком зрощення економік багатьох сусідніх країн. Вони виникли в усіх частинах світу, рівень інтеграції також різний: від зон вільної торгівлі до економічних союзів. Деякі інтеграційні об'єднання виступають у зовнішньому світі від імені країн, що в них входять.

Зростання числа міжнародних організацій відбулося після Другої світової війни і вони стали помітною самостійною частиною механізму всесвітнього господарства. Головним напрямом їх діяльності є вирішення глобальних проблем людства, які розв'язати поодинці практично неможливо.

Одночасно у світі зростає значення неформальних суб'єктів міжнародних відносин: приватних осіб, суспільних організацій, релігійних організацій і навіть терористичних групувань.

Причини розвитку економічних зв'язків між країнами та міжнародний розподіл праці

Основна причина виникнення та розвитку міжнародних економічних зв'язків – це розбіжності у наявності в країнах економічних ресурсів (факторів виробництва). Це призводить, з одного боку, до міжнародного розподілу праці, а з другого, – до переміщення економічних ресурсів між державами.

Внаслідок розбіжностей між країнами в кількості і різновидах факторів виробництва вони спеціалізуються на виробництві обмеженого набору продукції. При цьому господарючі суб'єкти досягають високої продуктивності праці в її виготовленні, проте одночасно вимушені обмінюватись цією продукцією для задоволення своїх потреб. Спочатку розподіл праці виникає в межах держави, а потім охоплює сусідні держави, і, врешті, цілий світ. Міжнародний розподіл праці – це спеціалізація окремих держав на виробництві товарів та послуг, якими вони обмінюються між собою. До промислового перевороту (кінець XVIII – початок XIX ст.) міжнародний розподіл праці базувався на розбіжностях у наявності в державах природних ресурсів (земельні, водні, лісові ресурси, клімат тощо). Пізніше посилюється спеціалізація, основою якої є розбіжності в наявності в країнах інших факторів виробництва – капіталу, праці, підприємницьких здібностей, знань. Саме ці фактори на сьогодні переважно визначають, на виробництві яких товарів та послуг для світового ринку спеціалізується держава.

Держави не тільки використовують достаток одних чи нестачу інших економічних ресурсів для налагодження експорту та імпорту тих чи інших товарів і послуг, але й експортують фактори виробництва, що є в достатку, та

імпортують ті, що є недостатніми. Бідні на капітал країни активно залучають його з-за кордону, надлишкова робоча сила для певних країн переміщується в інші у пошуках роботи, країни з розвинутою наукою вивозять технології туди, де їх не існує. Міжнародний рух економічних ресурсів залежить не тільки від попиту та пропозиції цих ресурсів у різних державах, але й від їх мобільності, різних бар'єрів на шляху їх просування та багатьох інших факторів, що перешкоджають вільному переміщенню.

Класифікація (типологія) країн світу

Типи країн формують сукупність умов і особливостей розвитку, які в якихось істотних типологічних рисах, з одного боку, ріднять її з низкою схожих з нею країн, а з іншого – виділяють із усіх інших. Саме існування типів країн, їх історична еволюція є результатом того, що розвиток відбувається в різних країнах різними темпами, за різних обставин, у різних умовах, різними методами.

Типи країн неможливо виділити на підставі одного або декількох важливих для всіх країн критеріїв, тому існують різні класифікації країн світу.

Найбільш часто використовується типологія країн, що базується на характері економіки (ринкова або перехідна), рівні її соціально-економічного розвитку (визначається виробництвом валового внутрішнього продукту та/або валового національного продукту (ВВП/ВНП) на душу населення, галузевою структурою ВВП, рівнем і якістю життя). Відповідно до цього виділяють:

- 1) розвинуті країни;
- 2) країни, що розвиваються;
- 3) країни з перехідною економікою.

Група розвинутих країн є головною групою, на її частку припадає 55 % світового ВВП, а також велика частина світової торгівлі і міжнародного руху капіталу. Вони

характеризуються ринковим характером економіки, рівень ВВП на душу населення в них зараз складає не менше 12 тис. дол. Міжнародний валютний фонд (МВФ) включає у цю групу всі країни Західної Європи, США, Канаду, Японію, Австралію, Нову Зеландію, Південну Корею, Сінгапур, Гонконг (Сянган), Тайвань, Ізраїль. ООН додає до них ПАР. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відносить до їх числа Туреччину і Мексику, які увійшли до цієї групи за територіальною ознакою (Туреччині належить частина Європи, а Мексика входить у НАФТА). Після офіційного приєднання до Євросоюзу Польщі, Угорщини, Чехії, Словенії, Кіпру і Естонії, вони також будуть включені в число розвинутих країн. В число розвинутих країн входить близько 30 країн і територій. У середині групи виділяють країни «великої сімки»: США, Японія, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Канада, на них припадає 47 % світового ВВП і 51 % світової торгівлі.

Найчисленніша група – слаборозвинені країни з ринковою економікою і низьким рівнем економічного розвитку, на їх частку припадає близько 28 % світового ВВП.

Група країн, що розвиваються, дуже неоднорідна, в ній можна виділити такі підгрупи:

– *нові індустріальні країни* – країни з порівняно сучасною структурою економіки, великим ВВП на душу населення, високим індексом людського розвитку, вони демонструють високі темпи економічного зростання і скоротили своє відставання від групи розвинутих країн (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Сінгапур, Південна Корея, Чилі, Аргентина, Бразилія тощо);

– *країни-експортери нафти* – основу цієї групи складають 12 учасників Організації країн-експортерів нафти (Алжир, Венесуела, Габон, Індонезія, Ірак, Іран, Катар, Кувейт, Лівія, Нігерія, ОАЕ, Саудівська Аравія) і ряд країн-нафтоекспортерів, що не входять в організацію країн-експортерів нафти (ОПЕК) (Мексика, Бруней тощо). Диференціація за ВВП усередині групи велика, але запаси нафти сприяють їх розвитку;

– *найменш розвинуті країни (найбідніші)* – характерна відсутність корисних копалин, вікова відсталість, несприятлива внутрішньополітична і соціальна ситуація, військові дії, важкі кліматичні умови. Зараз найбідніших країн 47: 32 – в Тропічній Африці, 10 – в Азії, 4 – в Океанії, 1 – в Латинській Америці.

Третя група в типології – це країни з перехідною економікою. Вони з кінця 80-х років здійснюють перехід від адміністративно-командної (соціалістичної) економіки до ринкової, на них припадає близько 17-18 % світового ВВП. У цій групі також можна виділити підгрупи:

– *країни Співдружності Незалежних Держав (СНД)* – загальний підхід до реформування економіки, близький рівень економічного розвитку, об'єднання в одному інтеграційному угрупованні. Проте, підгрупа – різнорідна, і сумісний розвиток достатньо сумнівний;

– *країни Центральної і Східної Європи, включаючи країни Балтії*, – характерний переважно радикальний хід реформ, прагнення в ЄС і достатньо високий рівень економічного розвитку. Проте, частина економістів вважає, що Албанію, Болгарію, Румунію, деякі республіки Югославії доцільно включати в першу підгрупу;

– *Китай і В'єтнам* – спочатку низький рівень соціально-економічного розвитку, який швидко підвищується, і схожий хід реформування економіки;

– *країни з адміністративно-командною економікою* – Куба і Північна Корея.

Країни світу поділяють також за типом економічного розвитку. Виділяють *екстенсивний та інтенсивний* тип розвитку. При екстенсивному типі економічне зростання досягається за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва при незмінній технічній основі, що призводить до практично незмінної ефективності виробництва.

Інтенсивний тип економічного розвитку базується на збільшенні масштабів випуску продукції шляхом якісного удосконалення факторів виробництва. Це обумовлено удосконаленням засобів праці, підвищенням кваліфікації робочої сили, поліпшенням організаційних параметрів виробництва, завдяки чому зростання виробництва забезпечується переважно за рахунок збільшення продуктивності праці.

Згідно зі схемою Всесвітнього банку, що базується на градації рівнів розвитку держав відповідно до душевого показника ВВП кожної країни, вони поділяються на чотири групи:

1 *Країни з низьким рівнем доходу* – менше ніж 785 дол. на душу населення (таких країн 60).

2 *Країни з рівнем доходу, нижчим від середнього*, – від 785 до 3125 дол. (таких країн 59, серед них Україна).

3 *Країни з рівнем доходу вище середнього* – від 3126 до 9655 дол. (таких країн 37).

4 *Країни з високим рівнем доходу* – понад 9655 дол. (таких країн 53).

Склад кожної групи щороку переглядається Всесвітнім банком відповідно до змін у рівнях доходу окремих держав.

Існує класифікація, заснована на регіональному підході, що полягає у групуванні країн за географічною ознакою. Такими регіонами, що мають спільні риси в природних умовах, особливостях історичного і культурного розвитку, є:

1 *Західна Європа*, що включає економічно розвинуті країни, – Німеччину, Францію, Великобританію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург, Ірландію, Ісландію, Норвегію, Швецію, Данію, Фінляндію, Австрію, Швейцарію, Італію, Іспанію, Грецію, Португалію і декілька держав-карликів. Цей режим, у свою чергу, поділяється на Західну, Північну й Південну Європу.

2 *Центральна Європа* включає колишні європейські соціалістичні країни за межами колишнього СРСР: Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію, Югославію, Хорватію, Словенію, Боснію і Герцеговину, Македонію, Албанію.

3 *Східна Європа* складається з України, Росії, Білорусі, Молдови, Естонії, Латвії і Литви.

4 *Південно-Західна Азія* включає Туреччину, Кіпр, Іран, Ірак, Сірію, Ліван, Ізраїль, Саудівську Аравію, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, Оман, Бахрейн, Афганістан, Грузію, Вірменію, Азербайджан.

5 *Центральна Азія* виокремилася на просторі колишніх азіатських республік СРСР: Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Туркменії, Таджикистану.

6 *Південну Азію* складають Індія, Пакистан, Непал, Бутан, Бангладеш, Шрі-Ланка, а також декілька дрібних острівних держав.

7 *Далекий Схід* представляють Китай, Японія, КНДР, Республіка Корея, Монголія.

8 *Південно-Східна Азія* складається з В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі, Таїланду, М'янми, Малайзії, Сінгапуру, Індонезії, Філіппін, Брунею.

9 *Австралія і Океанія* - це Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея й велика кількість дрібних острівних держав.

10 *Північна Африка* об'єднує такі арабські держави: Єгипет, Судан, Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Західну Сахару, Мавританію.

11 *Західна Африка*. Найбільші країни цього регіону - Малі, Нігер, Чад, Центрально-Африканська республіка, Сенегал, Буркіна-Фасо, Гвінея, Гана, Кот-д'Івуар, Сьєрра-Леоне, Того, Нігерія, Камерун, Габон, Конго, Демократична Республіка Конго (колишній Заїр), Ангола.

12 *Східна Африка*: Ефіопія, Еритрея, Сомалі, Кенія, Уганда, Танзанія, Руанда, Бурунді.

13 *Південна Африка*: Замбія, Зімбабве, Мозамбік, Мадагаскар, Малаві, Південно-Африканська Республіка, Ботсвана, Намібія, Лесото.

14 *Північна Америка*: США, Канада, Мексика. За іншою класифікацією Мексику відносять до регіону "Латинська Америка", з яким вона тісніше пов'язана за мовно-культурними й історичними ознаками.

15 *Латинська Америка* поєднує країни, переважна більшість яких колись була в колоніальній залежності від Іспанії, тому офіційною мовою тут є іспанська; у Бразилії розмовляють португальською. Склад регіону: Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай, Чілі, Перу, Болівія, Еквадор, Колумбія, Венесуела, Гайана, Суринам, Французька Гвіана.

До цього регіону окремою підгрупою входить Карибський басейн, найбільші країни якого – Куба, Гаїті, Ямайка, Домініканська Республіка, Гватемала, Сальвадор, Нікарагуа, Гондурас, Панама.

Лекція 2 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1 Постіндустріалізація. Основними рисами постіндустріалізації є: переважання послуг у виробництві і споживанні, високий рівень освіти, підвищена увага до навколишнього середовища, соціалізація економіки (основним об'єктом вкладення інвестицій поступово стають соціально-культурні галузі), інформатизація суспільства, бурхливий розвиток малого бізнесу, перехід на наукоємні технології.

3 етапи людського розвитку:

доіндустріальне суспільство – характерне переважання первинного сектора в економіці, тобто сільського господарства, полювання, рибальства, головний економічний ресурс – природні ресурси, в першу чергу, земля;

індустріальне суспільство (з XVIII ст. до першої половини XX ст. у розвинених країнах) – головними галузями економіки є промисловість і будівництво, тобто вторинний сектор економіки, головний економічний ресурс – капітал;

постіндустріальне суспільство – найбільший розвиток має третинний сектор, тобто сфера послуг в економіці. Цей розвиток відбувається за рахунок науки, освіти, культури, охорони здоров'я і фізичної культури, житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, соціального забезпечення, індустрії відпочинку. Отже, головний економічний ресурс – знання і праця, уміння їх використовувати, господарське життя багато в чому визначається постійними інноваціями.

2 Інтернаціоналізація – це посилення значення країни у світовому господарстві. Рівень інтернаціоналізації вимірюється такими показниками:

- експортною/імпоротною квотою – відношення експорту/імпорту до ВВП країни (ця величина свідчить про важливість експорту/імпорту для економіки країни). Зовнішньоторговельна квота – відношення суми експорту і імпорту до ВВП країни;
- частка іноземних товарів на внутрішньому ринку;
- об'єм експорту товарів і послуг на душу населення (наприклад, для США – 3200 дол., Китаю – 150 дол., Росії – 700 дол.);
- відношення іноземних капіталовкладень до ВВП країни;
- частка іноземної робочої сили в загальній кількості зайнятих людей;
- частка іноземних патентів і ліцензій у загальній кількості зареєстрованих у країні патентів і ліцензій.

3 Транснаціоналізація. ТНК (транснаціональні корпорації, міжнародні монополії) сьогодні контролюють від 1/5 до 1/4 частини світового ВВП, а на торгівлю між батьківською компанією і її зарубіжними філіалами припадає 1/3 світової торгівлі. Основною формою діяльності є переважно не зовнішня торгівля, а прями інвестиції.

4 Глобалізація – процес перетворення світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили, знань. Глобалізація – це вищий ступінь інтернаціоналізації. Глобалізація призводить до того, що міжнародна конкуренція стає звичайним явищем і на внутрішньому ринку. Інтернаціоналізація, що переростає в глобалізацію, перетворює весь світ у поле діяльності ТНК. Стимулюючою силою для появи й розвитку глобалізації стала науково-технічна революція. Початок процесу глобалізації пов'язується в часі з переходом індустріально розвинутих країн у постіндустріальну фазу розвитку. Особливе значення має бурхливий розвиток світової системи інформації, який сприяв транснаціоналізації виробництва й капіталу. Інформаційно-комунікативні системи дають можливість укладати економічні угоди в будь-який час незалежно від місцезнаходження агентів угод. Виключну роль у цьому процесі відіграє Інтернет. Світова інформаційна мережа забезпечує глобалізацію капіталу і децентралізовану концентрацію виробництва і праці. Утворюється світовий інформаційно-фінансовий простір.

Важливою стороною сутності глобалізації є утворення і швидкий розвиток наднаціональних структур у світовій економіці. Наявність транснаціонального капіталу утруднює, а то й робить неможливим автономне регулювання внутрішніх ринків. Це означає, що жодна країна нині не може планувати свою економіку без огляду на світову економічну ситуацію і не може не зважати на стратегічну політику транснаціональних корпорацій. Якщо раніше господарство практично кожної країни являло собою систему, що самовідтворюється, то тепер такою системою є тільки світове господарство в цілому.

Глобалізація має такі характерні риси:

– посилення взаємозв'язку всіх дій країн у соціально-економічній сфері, політиці, культурі. В цьому відношенні значною є стимулююча роль міжнародних організацій, особливо системи ООН і регіональних інтеграційних об'єднань;

– територіальне поширення інтернаціоналізаційних процесів, які охоплюють увесь світ;

– універсалізація міжнародних економічних відносин, а саме: втілення єдиних міжнародних стандартів в усі сфери міжнародної економічної діяльності (в торгівлі, кредитно-валютній діяльності тощо), використання однакових критеріїв у макроекономічній політиці, уніфікація вимог до податкової політики (зокрема, до митного законодавства).

5) Регіоналізація – це орієнтація країни на свій і сусідні регіони (наприклад, країни СНД переважно здійснюють зовнішню торгівлю між собою, в ЄС 70 % зовнішньої торгівлі припадає на внутрішньорегіональну торгівлю). Є винятки. Так країни, що розвиваються, орієнтуються на розвинені країни, а не на своїх сусідів, якими є країни, що також розвиваються і характеризуються невеликим за величиною ринком (у зовнішній торгівлі Африки домінує Західна Європа – більше 50 %).

6) Інтеграція – це процес зрощення економік сусідніх країн в єдиний господарський комплекс на основі глибоких і стійких економічних зв'язків між їх компаніями. Інтеграційне об'єднання – це господарське угруповання, створене для регулювання інтеграційних процесів між її країнами-учасницями.

7) Лібералізація – це процес зменшення державного регулювання господарської діяльності. Розрізняють внутрішньо- і зовнішньоекономічну лібералізацію. Внутрішньоекономічна лібералізація бурхливо розвивалася в 80-90 рр. у країнах з перехідною економікою: перехід від державного регулювання і державної власності до переважно ринкового регулювання і приватної власності. Зовнішньоекономічна лібералізація прийшла на зміну зовнішньоекономічному протекціонізму. Наприклад, рівень митних зборів значно знизився за останні 50 років, проте зростає частка нетарифних обмежень (квотування імпорту, антидемпінгове законодавство, правила оформлення та оцінки імпортованих товарів, технічні стандарти і санітарні норми), які часто більш ефективні, ніж митні збори. Крім

того, в будь-якій країні існують закриті або з обмеженим доступом галузі економіки (оборонна промисловість, транспорт тощо). Таким чином, лібералізація в зовнішньоекономічній політиці навіть розвинених країн поєднується з протекціонізмом при переважанні першої.

Лекція 3 ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ РОЗРИВУ В РІВНЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ

Збільшення темпів економічного зростання в історичній перспективі, причини і наслідки цього явища

Більше 5 тис. років назад в Шумері і Єгипті існувало зрошуване землеробство і розвинуте тваринництво, виготовлялися найрізноманітніші знаряддя праці, була писемність, а на території сучасної Росії переважно займалися полюванням і рибальством. Греція, Рим, стародавній Вавілон, Іран, Індія, Китай також демонстрували більш високий рівень соціально-економічного розвитку в порівнянні з рештою регіонів світу. В середні віки рівень розвитку Китаю і інших східних цивілізацій перевершував рівень розвитку Європи і Росії. Зараз близько 30 країн світу істотно перевищують за рівнем соціально-економічного розвитку решту країн світу.

Для переходу на більш високий рівень розвитку необхідно пропорційно збільшити усі показники в промисловості, зовнішньоекономічних зв'язках, освіті тощо. Економічна історія показує, що нормальний (середній) темп зростання душевого ВВП складає 2-3 % в рік, тобто для подвоєння ВВП (і рівня життя) потрібно 35-40 років. Темпи економічного зростання у два або більше разів вище середнього називають "економічним дивом", якщо темп зростання виявиться нижче середнього – це застій, депресія.

Зупинка розвитку може бути викликана зупинкою зростання продуктивності праці і якості продукції, зменшенням норми капіталізації в модернізацію устаткування, милітаризацією, революційною боротьбою і міжетнічними конфліктами. Але щоб створити "економічне диво", необхідна тривала підготовка всього народу – його ідеології, свідомості і ентузіазму його робітників, фахівців, можновладців. Прагнучи вгору, слід мати на увазі, що той, хто знаходиться попереду, має кращу нагоду для подальшого зростання. За період після Другої світової війни стрибок у групу високорозвинутих країн здійснили Японія, Італія, Фінляндія; на підступах до неї знаходяться Ізраїль, Ірландія, Іспанія, Пуерто-Ріко. Нові індустріальні країни (НІК) зуміли до мінімуму скоротити розрив з групою розвинутих країн, незважаючи на високий приріст населення. Відставали в розвитку Чехія, Естонія, Латвія. Після здобуття незалежності збанкрутили безліч африканських і азіатських країн – душевий ВВП знизився у Мозамбіку, Анголі, Гані, Беніні, Кенії, Уганді, Камбоджі, В'єтнамі і ін.

Більшість африканських країн розоряється, поповнюючи список найменш розвинутих країн. Економічний бум спостерігається в Туреччині, Китаї, Тайвані, Південній Кореї, в країнах АСЕАН, Асоціації держав Південно-Східної Азії (Таїланд, Малайзія, Індонезія, Філіппіни), на Кіпрі тощо. Найсильніша економічна криза, що уразила посткомуністичні країни колишнього СРСР і Східної Європи, спричинила багаторічну затримку у розвитку, що може призвести до переміщення багатьох країн у групи, що стоять нижче.

В кінці ХХ ст. розрив між розвинутими і країнами, що розвиваються, якщо виходити з темпів зростання ВВП з розрахунку на душу населення, в цілому не збільшується (хоча в одних регіонах відставання зростає, наприклад, в Африці, а в інших – воно скорочується, наприклад, в ПСА і Південній Азії) і навіть має тенденцію до скорочення. Проте це відбувається переважно за рахунок дуже швидкого прогресу в підгрупі нових індустріальних країн, де темпи

зростання склали 8-9 %. У цілому, незважаючи на загальне збільшення темпів економічного зростання розрив між країнами продовжує збільшуватися. Багато країн зробили спроби подолати цей розрив.

Якщо в попередні сторіччя у світі зростала економічна потужність країн Заходу, а потім Росії і Японії, то в останні десятиріччя ХХ ст. йде зворотний процес – у світовому ВВП збільшується частка Китаю і країн, що розвиваються. У середині групи розвинутих країн склалася тріада із США, ЄС і Японії. Серед країн, що розвиваються, за своєю економічною динамікою виділяються НІК, тоді як найменш розвинуті країни все більше відстають. У групі країн з перехідною економікою місце головної за економічною потужністю держави належить Китаю. Економічним ядром світу може стати Східна і Південно-Східна Азія, що перетворюється на центр величезного Азіатсько-тихоокеанського макрорегіону.

Поняття, розміри і динаміка розриву в рівнях соціально-економічного розвитку країн світу

Протягом всієї історії людства спостерігався розрив у рівнях соціально-економічного розвитку між окремими країнами і територіями світу.

Розриви в рівнях соціально-економічного розвитку – це перш за все різниця в рівнях розвитку між розвинутими країнами і всією рештою країн. Проте, і усередині групи розвинутих країн розрив доходить до двох і більше разів, наприклад, між США і Грецією. Якщо судити за їх ВВП на душу населення, для таких країн навіть з'явився термін – що «зупинилися» в розвитку. В середні віки рівень Китаю і інших східних цивілізацій перевершував рівень розвитку Європи і Росії, і у наш час невелика група розвинутих країн (близько 30) істотно випереджає за рівнем розвитку решту країн світу.

Розміри розриву в рівнях розвитку можна оцінити за розміром ВВП/ВНП на душу населення. В 1997 р. середньосвітове виробництво ВНП на душу населення склало 5130 дол., у групі розвинутих країн – 25700 дол., а у всій решті країн – 1250 дол., тобто випередження складало 21 разів. При перерахунку ВНП на душу населення за парітетом купівельної спроможності (ПКС), середньосвітовий показник – 6330 дол., розвинуті країни – 22700 дол., решта країн – 3230 дол., тобто розрив зменшиться до 7 разів.

Таким чином, розрив реально існує і зберігається, хоча склад лідируючих і відстаючих країн постійно змінюється. Наприклад, найбільш розвинута країна в старовині і середньовіччі Індія зараз є фактично найменш розвинутою країною. З іншого боку, Північна Америка, Австралія і Нова Зеландія, будучи найвідсталішими регіонами, зараз розвиваються максимально швидко і успішно.

За останні 100-200 років у світовому господарстві відбулося прискорення темпів зростання економіки з розрахунку на душу населення, відповідно за рахунок цього відбувається інтенсифікація процесів зменшення/збільшення розриву в рівнях розвитку. Більш швидкими темпами, ніж раніше відбуваються процеси перетворення з відсталої країни в розвинуту (наприклад, Японії знадобилося близько 80 років) і зворотні процеси (Росія за 90-ті роки скоротила ВВП на душу населення у 2 рази: з 12000 до 6700 дол.)

Зростання економіки протягом всієї історії ледве перевищувало зростання чисельності населення, але в останнє сторіччя воно стало швидшати. Середньорічні темпи приросту ВВП на душу населення сучасних розвинутих країн у XVIII ст. близько 0,3-0,6 %, у XIX і початку XX ст. вони досягли 1,7%, а в другій половині XX ст. досягли 2,6 %. Такий могутній розвиток характерний не тільки для європейських держав, але і для країн з переважно феодальним розвитком у XIX столітті (Росія, Японія, Корея) або країн переселенського капіталізму (Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка, Ізраїль).

Сучасні країни, що розвиваються, опинилися осторонь від зони прискорення економічного зростання, в більшості з них середньорічні темпи економічного зростання в розрахунку на душу населення негативні і близькі до нуля, максимальні значення складають 1,2-2,8 %. В результаті незначний розрив у рівнях соціально-економічного розвитку продовжує збільшуватися швидкими темпами.

Успіхи і невдачі в подоланні розриву в рівнях розвитку, моделі наздоганяючого розвитку, перспективи зміни співвідношення сил у світовій економіці

Подолання розриву в рівнях соціально-економічного розвитку є проблемою не новою, але актуальною протягом багатьох століть. У сучасному світі розрив між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, в цілому не збільшується і навіть має тенденцію до скорочення, але це відбувається за рахунок прискореного розвитку НІК. Одночасно найменш розвинуті країни продовжують збільшувати цей розрив.

Економічна стратегія, що переслідує мету подолати відставання країни за рівнем розвитку, називається наздоганяючим розвитком. Відомі дві моделі наздоганяючого розвитку: *імпортозаміщуюча і експортоорієнтована*.

Імпортозаміщуюча модель, що базується на меркантилістській теорії, склалася спочатку в післяреволюційній Росії, потім в інших соціалістичних державах, а також в великих країнах Латинської Америки і Азії (Аргентині, Бразилії, Мексиці, Індії, Пакистані). Частково цієї моделі дотримувалися в 30-40 рр. і багато розвинутих країн. Суть моделі полягає в протекціонізмі по відношенню до більшості галузей національної економіки, часто підкріпленому державною монополією зовнішньої торгівлі і неконвертованістю національної валюти. Протекціонізм сприяє розвитку імпортозаміщуючих галузей, монополія

(повна або часткова) зовнішньої торгівлі також послаблює конкуренцію вітчизняним товарам з боку іноземних, а неконвертованість національної валюти перешкоджає вивозу національного капіталу, концентруючи його у внутрішніх капіталовкладеннях.

Дана модель сприяє створенню багатогалузевої економіки, включаючи найсучасніші виробництва. Проте на практиці скорочується лише імпорт споживацьких товарів, а імпорт інвестиційних товарів зростає, збільшується дефіцит конвертованої валюти і, головне, багато нових (і навіть старих) галузей національної економіки виявляються неконкурентоспроможними на світовому ринку, оскільки створювалися або звикли до «теплих умов» протекціонізму.

Експортоорієнтована модель склалася ще в ХХ ст. у найбільш розвинутих країнах (прикладом може бути – Великобританія). Апелюючи до Сміта і Рікардо, прихильники цієї моделі змогли її реалізувати і в інших, у тому числі відстаючих, країнах. Орієнтація створюваних галузей переважно на зовнішній ринок із самого початку примушувала їх підтримувати високу конкурентоспроможність, яка ще більше посилювалася, якщо країна мала невеликі (або нульові) ввізні мита. Подібна експортна орієнтація могла поєднуватися з активним залученням до експортного виробництва іноземного капіталу, особливо якщо в країні були невисокі податки, політична і соціальна стабільність і іноземному капіталу надавалися пільги. Проте в багатьох країнах модель експортоорієнтації включала і елементи імпортозаміщення, оскільки у ряді експортоорієнтованих галузей зберігалися високі ввізні мита.

Успішне використання однієї з модифікацій (орієнтація на експорт, але без свободи доступу конкуруючих товарів і капіталів на внутрішній ринок) Японією, а потім Південною Кореєю підштовхнуло Китай і інші великі країни Азії і Латинської Америки застосувати цю модель у себе. Проте максимально її використовували (причому швидше в чистому, а не в модифікованому вигляді) ті нові індустріальні країни, середні і малі, розміри яких із самого

початку не дозволяли їм створювати багатогалузеву економіку (Сінгапур і Гонконг).

В майбутньому економічним центром світу може стати Східна і Південно-східна Азія (Китай, Японія, Південна Корея, нові розвинуті і нові індустріальні країни), на які вже зараз припадає 30 % світового ВВП, тобто більше, ніж його виробляють в Європі або Північній Америці, причому роль економічного лідера тут переходить від Японії до Китаю. Позиції цього регіону посилюються також через те, що він стає центром тяжіння сусідніх регіонів з потенційно високими темпами зростання – Південної Азії, Північної Америки, Латинської Америки, Австралії і Океанії і, можливо, Росії. Цей величезний макрорегіон світу називають Азіатсько-тихоокеанським. Ймовірно, що в перші десятиріччя XXI ст. події, які відбуватимуться тут (а не в Європі і Північній Америці, як в XIX ст.), визначать хід економічного розвитку світу.

Лекція 4 КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Загальна характеристика країн Західної Європи

На частку Західної Європи (ЗЄ) (27 країн) припадає близько 23 % сукупного ВВП і 7 % населення світу. Країни ЗЄ належать до групи економічно розвинутих країн з однотипною економікою. Вони характеризуються достатньо високим рівнем економічного розвитку, займаючи за величиною ВВП на душу населення 2-44 місця серед країн світу.

За рівнем економічного розвитку західноєвропейські країни діляться на декілька груп:

– *4 великі високорозвинуті* в промисловому відношенні країни: Німеччина, Франція, Італія і Великобританія, які зосереджують 50 % населення і 70 % ВВП. Вони визначають загальні тенденції господарського і соціально-політичного розвитку всього регіону;

– *малі* промислово розвинуті країни. Їх особливе місце в регіоні і світі визначається високим рівнем спеціалізації на виробництві технічно складної, високоякісної продукції. Важливу роль у розвитку процесів МРП відіграли невеликі масштаби внутрішніх ринків даних країн, які стримували появу великих підприємств в усіх галузях господарства через недостатність попиту.

Малі країни сильно різняться за величиною ВВП. В першу групу можна віднести Іспанію, Нідерланди, Швецію, Бельгію, Швейцарію. Вони поступаються великим державам регіону в 4-5 разів і на їх частку припадає 20,1 % ВВП. До другої групи входять Австрія, Данія, Норвегія, Греція, Фінляндія (близько 8,1 % ВВП). Третя група країн включає Португалію, Ірландію, Люксембург, Ісландію, Кіпр, Мальту (близько 2 % ВВП). Окрему групу складають так звані «карликові держави»: Монако, Сан-Марино, Андорра, Ліхтенштейн.

Країни достатньо сильно відрізняються одна від одної за рівнем економічного розвитку. Наприклад, в Ірландії, Греції, Іспанії дохід на душу населення перевищує 60 % від середнього показника для всіх країн ЄС, а в Португалії – 1/2 від середнього показника ЄС. Не менш істотні і відмінності в структурі господарства. В Італії, Греції, Португалії достатньо висока питома вага сільського господарства, тоді як у карликових державах домінує сфера послуг.

Перехід до нових умов відтворювання супроводжувався кризою традиційних галузей. Протекціоністський характер ЄС, захищаючи ряд галузей промисловості (хімія і чорна металургія, текстильна промисловість) від конкуренції ззовні, сприяв старінню структури господарства. Негативний вплив на економічний розвиток ЗЄ, особливо на стан фінансів, мала і гонка озброєнь у країнах НАТО.

У ЗЄ великий потенціал науково-технічних досліджень. Провідні країни витрачають з цією метою понад 2 % ВВП.

Західноєвропейські компанії займають передові рубежі в таких галузях, як будівництво АЕС, виробництво фармацевтичних препаратів, техніка зв'язку, окремі галузі транспортного машинобудування тощо.

Серед чинників, що негативно впливають на хід економічного розвитку ЗЄ виділяється масове безробіття – до 20 млн. люд. Більше 80 % безробітних зосереджено в країнах ЄС. Рівень безробіття – 11,4 % робочої сили.

Зсуви в промисловому виробництві неоднакові. Якщо в деяких країнах його роль знижувалася, то в південних і низці північних країн (Ісландія, Фінляндія, Ірландія) частка промислового виробництва у ВВП зросла. В цих країнах продовжувався процес індустріалізації, створювалися нові виробничі потужності загального призначення.

Спостерігається деяке відставання ЗЄ від основних конкурентів щодо прогресивності галузевої структури. На вироби, що мають високий попит, доводиться 25 % продукції обробної промисловості ЄС, приблизно 30 % у США і майже 40 % в Японії.

Дані порівнянь між країнами за структурою обробної промисловості показують, що машинобудування і важка промисловість отримали розвиток у провідних країнах регіону, значна питома вага хімії. Багато країн є значними виробниками споживацької продукції. Частка галузевої легкої промисловості в Італії, Греції, Португалії складає 18-24 %.

Для більшості країн характерно підвищення або стабілізація ролі харчової промисловості – і у виробництві, і в зайнятості. В Бельгії, Данії, Греції, Португалії на її частку припадає до 20 % випуску промислової продукції.

Гірничодобувна промисловість посідає скромне місце в ЗЄ – менше 1 % сукупного ВВП (Греція – 4 %, Іспанія – 1,3 %). Здобувається близько 30 видів корисних копалин, але тільки 3-4 з них у кількостях, що є значними в масштабах світу (цинк, боксити, поташ, нікель).

Найістотнішими є відмінності в структурних показниках щодо частки сільського господарства у формуванні ВВП – від 1,5 до 8 %. Високорозвинуті країни досягли практично межі за цим показником (2-3 % ВВП). На частку ЗЄ доводиться близько 20 % світового виробництва сільгосппродукції. Сьогодні провідними виробниками сільгосптоварів в ЄС є Франція (14,5 %), Німеччина (13 %),

Італія (10 %), Великобританія (8 %). Високі темпи зростання цієї галузі сприяли збільшенню самозабезпеченості західноєвропейських країн у сільськогосподарській продукції, вони більш ніж на 90 % покривають свої потреби за рахунок власного виробництва.

Виробництво зерна (виключаючи кукурудзу), молока і молочних продуктів, цукру, яєць перевершує внутрішні потреби і поставляється на зовнішні ринки.

Серйозні зміни – в паливно-енергетичному балансі (ПЕБ) країн ЗЄ, відбулося відносне скорочення споживання енергії, а споживання нафти знизилося абсолютно. Зниження енергоспоживання відбувалося в регіоні з різною інтенсивністю. Якщо для більшості високорозвинутих країн було характерне значне скорочення попиту на енергію, то у ряді країн середнього рівня розвитку (Португалія, Греція, Іспанія, Ірландія) зберігалася тенденція до його збільшення. Зсуви в структурі енергобалансу пов'язані з падінням частки нафти (з 52 до 45 %), значним зростанням питомої ваги атомної енергії, зростанням ролі природного газу. Найбільш широко природний газ використовується в Нідерландах, де він складає 1/2 споживаної енергії, і у Великобританії. Атомна енергія виробляється і споживається в 10 країнах. У цілій низці країн на неї припадає значна частина споживаної енергії: у Фінляндії, Бельгії, Швейцарії – 15-20 %, Швеції і Франції – понад 75 %.

Головні особливості соціально-економічної моделі Західної Європи

Західноєвропейська модель соціально-економічного розвитку спочатку належала країнам регіону Західна Європа. Пізніше вона була поширена також в країнах Північної і Південної Європи. Найважливішим підсумком тривалої взаємодії цих країн стало утворення Європейського Союзу.

Зараз західноєвропейська модель розвитку характерна для країн Західної, Північної і Південної Європи, що входять в Європейський Союз, а також Швейцарії, Ісландії, Норвегії і «карликових держав» (Андорра, Ватикан, Монако, Ліхтенштейн, Сан-Марино).

Геополітичне положення європейських країн сприяє їх об'єднанню: досить бідні природні ресурси, подібні риси історичного розвитку, відносна однорідність населення за етнічними і соціально-політичними ознаками. Обмеженість власної мінерально-ресурсної бази зумовлює велику залежність країн від зовнішнього світу: імпорт забезпечує більше 2/5 енергоносіїв і близько 3/4 інших видів сировини.

У той же час країни західноєвропейської моделі в достатку і навіть у надлишку забезпечені іншими факторами виробництва - кваліфікованою робочою силою, грошовими капіталами. Норма безробіття складає в окремих країнах, як правило, 10-12 %, що створює деяку соціальну напруженість. За показниками продуктивності праці країни західноєвропейської моделі в цілому поступаються США (70,2 %) і Японії (82,6 %) в основному через порівняно низький її рівень у менш розвинутих країнах ЄС – Греції, Португалії, Іспанії, Ірландії. Це пояснюється і відставанням у сфері розвитку науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) і особливо інноваційного процесу. Країни західноєвропейської моделі не поступаються США і Японії за технологічним рівнем традиційних базових галузей (металургія, машинобудування і металообробка тощо), а в хімічній промисловості випереджають (у першу чергу Німеччина), але відстають від них у таких новітніх галузях, як мікроелектроніка, робототехніка, біотехнологія, нові матеріали та оптична електроніка.

Економіка країн західноєвропейської моделі досягла вищої стадії індустріального розвитку, яка характеризується високим ступенем автоматизації і інформатизації, а також високим рівнем розвитку продуктивних сил.

Структура ВВП характеризується співвідношеннями: промисловість – 30-35 %, сільське господарство – 5 %, невиробнича сфера – 60-65 %.

До основних рис моделі соціально-економічного розвитку відносять:

– *дуже високий рівень державного регулювання, компенсуючий більш низький потенціал і потужність західноєвропейських ТНК у порівнянні з американськими і японськими;*

– *найвища у світі соціальна орієнтація суспільно-економічних систем, що активно підтримується державою, яка виконує найбільшу кількість соціальних функцій, капіталізм визначений як «соціальне ринкове господарство»;*

– *принцип і основне правило суспільного життя – відносний баланс індивідуалізму і солідарності при головній ролі першого;*

– *найбільший ступінь відвертості світовому господарству і інтернаціоналізації господарського життя.*

Остання риса виражається перш за все в стані *зовнішньої торгівлі: експортна і імпортна квоти* країн – членів ЄС незмінно були поблизу 30 % відмітки, тоді як у США – 9-11 %, а в Японії – 11-13 %. Це обумовлено обмеженістю ресурсної бази і вузькістю внутрішніх ринків західноєвропейських країн. Основна частина зовнішньої торгівлі (більше 70 %) припадає на внутрішньорегіональний обіг, що пояснюється бурхливим розгортанням у шир і углиб інтеграції країн Західної, Північної і Південної Європи. Інша картина у сфері прямих інвестицій – більше 60 % розміщені за межами регіону: Північна Америка (в першу чергу США), нові індустриальні країни Південно-Східної Азії, країни третього світу, що динамічно розвиваються і перспективні.

Особливості сучасного етапу розвитку ЄС. Терміни, напрями і проблеми розширення ЄС

Утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) (1957 р.) і Європейської Асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ, 1960 р.), підписання між ними угод про вільну торгівлю промисловими товарами, а крім того, в 1992 р. і угоди про Європейський економічний простір (ЄЕП) поклали початок формуванню зони вільної торгівлі і регіонального економічного комплексу. В 1988 р. країни ЄС затвердили рішення про поглиблення економічної інтеграції і перехід до створення Європейського економічного і валютного союзу. В 1992 р. у Маастрихті були сформульовані основні вимоги до країн-членів ЄС, які хочуть приєднатися до Європейського валютного союзу («маастрихтські критерії»):

– стабільність цін: середній рівень інфляції не повинен перевищувати відповідний рівень трьох країн ЄС з найкращими показниками і в цілому не може бути вищим, ніж 1,5 %;

– «бездефіцитність бюджету»: внутрішній борг окремої країни не перевищує 60 % ВВП, а зовнішній – 3 %;

– збалансованість відсоткових ставок: їх середньорічний рівень в окремій країні не повинен перевищувати відповідний рівень трьох країн ЄС з найкращими показниками і в цілому не може бути вищим, ніж 20 %;

– стабільність валютних курсів: валюта окремих країн не девальвується без згоди інших країн-учасниць і повинна відповідати нормам ЄС.

Зараз до складу ЄС входять 27 країн: Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Швеція, Фінляндія, Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Кіпр, Чехія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Польща, Румунія, Болгарія. Вони проводять загальну політику в сільському господарстві, рибальстві, транспорті, охороні природи, енергетиці, зовнішньоекономічній діяльності,

беруть участь у загальних програмах науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), розвитку телекомунікацій, соціальної сфери.

Економічний потенціал ЄС перевищує потенціал всієї решти розвинутих країн Європи, на частку ЄС припадає 3/4 імпорту і велика частина експорту регіону.

Особливості:

1) взаємодія двох шляхів інтеграції – поглиблення (все більше обоплення сфер економіки) і розширення (обоплення все більшої кількості країн). Інтеграційні процеси відбуваються на мікро- і макрорівні, що ускладнює процес інтеграції між окремими країнами і сферами економіки;

2) багатоступеневість структури європейської інтеграції, у зв'язку з цим неминуче виникнення суперечностей загальноінтеграційних і національних інтересів;

3) високий рівень розвитку інтеграційного процесу ЄС.

Подальший розвиток пов'язаний зі вступом у ЄС постсоціалістичних країн Східної Європи. Величезний і зростаючий розрив у рівнях економічного розвитку викликав процес економічної дивергенції, який був завжди головною перешкодою інтеграції. Оскільки механізм ЄС націлений на підтягання менше розвинутих країн і регіонів (нетто-реципієнтів ЄС) до рівня більш розвинутих (нетто-спонсорів ЄС), країни-кандидати з низьким рівнем ВВП на душу населення могли б претендувати на колосальні субсидії з його фондів, що підірве бюджет ЄС. Подібне розширення ЄС викликає об'єктивну необхідність докорінного реформування союзу. Проте останнє стикається із серйозними труднощами і суперечностями в аграрній сфері, на ринку праці ЄС тощо. Тому розширення ЄС несе його країнам-членам більше проблем, ніж вигод. У політичному відношенні розширення ЄС приведе до зміцнення молодих демократій і загальної стабілізації положення на континенті. Повне включення країн-кандидатів в ЄС потребує тривалого перехідного періоду.

Лекція 5 НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

Німеччина у світовій економіці

Німеччина – одна з найрозвинутіших країн світу, вона належить до "великої сімки" найпотужніших й найвпливовіших в економічному відношенні держав. За розміром ВВП (у поточних цінах) ФРН посідає третє місце у світі, її частка становить 6,1 %. Німеччина – найбільш розвинута країна Європи. Вона є "локомотивом" Європейського Союзу, від стану її економіки багато в чому залежать темпи розвитку всієї організації. Можна впевнено твердити, що успіхи ЄС насамперед ґрунтуються на економічній стабільності Німеччини. Вона має потужну промисловість; за деякими виробами електротехнічного машинобудування, верстатів, хімічної, оптико-механічної промисловості ФРН посідає перше-друге місце у світі.

ФРН більше, ніж США та Японія, залежить від світового ринку. Її частка у світовому експорті 9 %, а за обсягом товарообігу вона посідає друге місце у світі, після США. Частка експорту в ВНП Німеччини становить понад 20 %, що є одним з найвищих показників серед держав "великої сімки".

Німеччина має розвинуту науково-технічну базу, витрати на НДДКР становлять 3 % від ВВП; проте, за науково-технічним потенціалом ФРН поступається США та Японії.

Федеративна Республіка Німеччини має одну з найкращих у світі систему соціального захисту населення, високий середній рівень заробітної плати. Водночас розміром ВВП на душу населення вона поступається США, Японії, Канаді й деяким своїм партнерам по ЄС. Вона має високу продуктивність праці (56 тис. дол. ВВП на одного зайнятого), але меншу, ніж у США (83 тис.), Канаді (71 тис.), Японії (57 тис.), Франції (59 тис.) і навіть Італії (58 тис.), хоча у 5,5 разу більшу, ніж у Китаї (10 тис.). Висока якість німецької продукції певною мірою компенсує на світових

ринках їх високу собівартість, яка утворюється за рахунок підвищення питомих витрат на робочу силу.

Німеччина є значним експортером капіталу, вона є п'ятим за обсягом кредитором у світі, посідає третє місце за експортом інвестицій.

Німеччина відіграє важливу геополітичну роль, особливо в Європі. Розташована в центрі Європи, вона протягом майже півтора століття є відчутним фактором у політиці й економіці цієї частини світу. З другої половини ХХ ст. її геополітична роль підсилася. Найбільше це виявляється в провідній позиції Німеччини всередині Європейського Союзу. З 90-х років посилюється геополітичний вплив ФРН на країни Центральної та Східної Європи, для яких вона стає поступово одним з головних торговельних партнерів та інвесторів.

Німеччина як єдина держава утворилася в 1870 р., по закінченні Франко-Пруської війни. Вже тоді вона увійшла в коло великих держав. Протягом ХХ ст. Німеччина двічі зазнавала нищівної військової поразки й неймовірної економічної руїни. І кожного разу вона досить швидко відбудовувала економіку й ставала до лав найрозвинутіших країн. Німеччина була першою країною, яка спромоглася на створення "економічного дива" за десять років до такого ж японського феномена. Це "диво" сталося наприкінці 40-х та першій половині 50-х років минулого століття, коли повністю зруйнована економіка відродилася на новітній технічній основі, країна показувала найкращі в Європі темпи розвитку промисловості, сільського господарства, помітно зростав рівень життя населення.

Фактори економічного розвитку Німеччини

Основними факторами, що сприяли економічним успіхам Німеччини протягом всієї історії країни є, насамперед, "людський фактор", а також постійна націленість бізнесу на досягнення науково-технічного прогресу, зважена, ефективна економічна політика уряду й

активна участь у міжнародних інтеграційних економічних процесах.

Перша світова війна зруйнувала економіку Німеччини. Вона втратила 13 % території (Ельзас і Лотарингію, Саарську область), 75 % – видобутку залізної руди, 35 % – виплавки сталі, 26 % – видобутку вугілля, 90 % торговельного флоту. Національне багатство Німеччини скоротилося на 50 %. До того ж, вона повинна була сплатити репарації на суму 20 млрд марок. Здавалося, що в таких умовах країна не зможе підняти економіку в короткий термін. Але допомога прийшла від вчорашніх супротивників - США та Великобританії. В 1924 р. було розроблено й прийнято "План Дауеса", за яким обсяг репарацій суттєво скорочувався. Для погашення виплати репарацій надалі було утворено Банк міжнародних розрахунків у Базелі (Швейцарія). Німецька промисловість отримала 30 млрд марок кредитів, що становило дві третини її основного капіталу. В 1928 р. було досягнуто довоєнного рівня економіки.

Прихід до влади фашистів, мілітаризація країни й Друга світова війна перервали нормальний розвиток економіки Німеччини. В країні була встановлена диктатура. Було запроваджено систему примусової праці. Війна виснажила продуктивні сили Німеччини й призвела до чергового тотального руйнування економіки. В 1946 р. промисловість ФРН становила лише 34 % від довоєнного рівня. В країні вирувала інфляція, зросло безробіття, життєвий рівень населення різко знизився. Кардинальні позитивні зрушення в економіці ФРН пов'язані з "Планом Маршалла" та ліберальними економічними реформами міністра економіки, а потім канцлера Людвіга Ерхарда. За "Планом Маршалла" США надали економічну допомогу. У ФРН надійшла велика кількість американського продовольства й продукції легкої промисловості, а головне - інвестиції та кредити. Інвестиції йшли переважно в галузі важкої промисловості – енергетику, металургію, важке машинобудування, хімічну промисловість. Було здійснено грошову реформу, внаслідок чого німецька марка зміцніла, припинилася інфляція. На-

прикінці 1950 р. промисловість ФРН уже досягла довоєнного рівня.

Одним з найважливіших факторів розвитку економіки ФРН є її активна участь у європейських інтеграційних процесах. У 1951 р. ФРН разом із Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами й Люксембургом підписали угоду про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі (ЄОВС). Ця організація швидко показала свою ефективність, зокрема сприяла відбудові й зміцненню енергетики й чорної металургії ФРН, що позитивно позначилося також і на важкому машинобудуванні. В 1957 р. ці шість країн підписали угоду про заснування Європейського економічного співробітництва (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Тоді ж усі три організації об'єдналися в одну спільноту, яка одержала назву "Європейське економічне співтовариство", або "Спільний ринок". У цьому об'єднанні ФРН зразу ж почала відігравати лідируючу роль і виграла від об'єднання більше, ніж інші члени ЄЕС, принаймні на перших етапах існування організації. Німеччина мала значно потужнішу промисловість: наприкінці 50-х років вона посідала перше місце в Західній Європі за виплавою сталі й чавуну, виробництвом сірчаної кислоти, каустичної й кальцинованої соди, азотних і калійних добрив, синтетичного каучуку, тракторів, автомобілів, суден. Продуктивність праці в промисловості ФРН була вищою, ніж у її партнерів. Тому ліквідування торговельних перешкод, відкриття кордонів внаслідок скасування тарифів та квотування надало промисловості ФРН сильного стимулу, сприяло експансії німецьких товарів на західноєвропейські ринки. Зміцніли позиції великих корпорацій ФРН та її банків. Марка перетворилася на найсильнішу валюту Європи й залишалася такою аж до 2000 р., тобто до уведення євро. Із перетворенням ЄЕС на Європейський Союз лідируюча роль Німеччини в європейській економіці збереглася, незважаючи на розширення організації.

Структура економіки Німеччини

Серед найрозвинутіших країн Німеччина виділяється своєю "надіндустріалізованістю": частка промисловості тут найбільша. Основою промисловості Німеччини тривалий час була важка індустрія. В 1955 р. її частка в усьому промисловому виробництві становила понад 73 %. Поступово, під впливом науково-технічного прогресу структура промисловості почала трансформуватися. Знизилася частка вугільної промисловості, чорної металургії; водночас підвищеними темпами розвивалися електроніка, приладобудування, автомобільна, авіакосмічна промисловість. Проте й нині Німеччина відзначається у світовій економіці як один з провідних виробників продукції важкого машинобудування, найбільший експортер металообробної техніки, хімічної продукції. В галузях інформаційної та комунікаційної техніки, авіакосмічної і особливо побутової електроніки Німеччина помітно поступається США та Японії.

Найбільш конкурентоспроможними галузями промисловості Німеччини є: автомобілебудування, літакобудування, виробництво локомотивів і вагонів, верстатобудування, виготовлення приладів, електротехнічна промисловість, точна механіка й оптика, хімічна й фармацевтична промисловість, чорна металургія. Гірнична промисловість посідає другорядне місце, але свого часу вугілля та калійні солі були важливим фактором розвитку промисловості й сільського господарства. Після Другої світової війни багато шахт закрилося під тиском конкуренції нафти та газу. Славетний Рурський басейн поступово втратив значення "чорного серця" Німеччини. Відбулася реконструкція чорної металургії, скоротився випуск рядових марок металу, і збільшилася частка легованих сталей. Важке машинобудування поступилося місцем неметалоємному, наукоємному машинобудуванню.

Після возз'єднання Західної і Східної частин Німеччини відбулися подальші структурні зміни в промисловості. На Сході було закрито переважну більшість підприємств чорної

металургії та важкого машинобудування. Натомість кошти вкладаються в розвиток точної механіки й оптики, харчової промисловості. Найбільша кількість зайнятих у промисловості припадає на сектор загального машинобудування та верстатобудування, далі йде автомобілебудування, хімічна промисловість, харчова, електротехнічна. Широко відомі традиційні галузі країни - пивоваріння та виноробство. У ФРН виробляється 4 тис. сортів пива, кожний німець у середньому споживає 150 літрів пива на рік.

Промисловість Німеччини відзначається високим рівнем концентрації виробництва. Великі підприємства, що складають тільки 2 % від загальної чисельності, обіймають 30 % усіх зайнятих у промисловості і дають половину виробництва продукції. В обробній промисловості 100 найбільших фірм зосереджують 60 % загального обігу й понад 50 % загального числа зайнятих. Напочатку 90-х років серед 50 найбільших промислових компаній світу 7 було німецьких. Найбільшими й найвідомішими корпораціями є: виробники автомобілів "Фольксваген", "БМВ" та "Даймлер-Крайслер"; хімічні концерни "Гехст", "Байєр" та "БАСФ"; вугільний концерн "Рурколе АГ"; електроконцерни "Сіменс", група "Бош".

Сільське господарство, незважаючи на невелику частку у ВНП та в чисельності зайнятих, забезпечує потреби країни в продовольстві на 80 %, а в споживанні пшениці, цукру, яловичини, сиру, вершкового масла – повністю. У сільському господарстві, як і в промисловості, відбувається концентрація виробництва. Якщо в 1950 р. нараховувалося 1,6 млн фермерських господарств, то до середини 90-х років їх залишилося 550 тисяч. Підвищилася продуктивність праці. У 1950 р. один фермер "годував" 10 осіб, а в 90-х роках – понад 80. Проте й до сьогодні типовим для Німеччини залишається середнє за розміром сільськогосподарське підприємство. Майже 90 % усіх господарств мають площу 50 га. Основою сільського господарства є тваринництво. Воно дає чотири п'ятих усієї продукції сільського господарства. За розвитком свинарства ФРН посідає перше місце в ЄС.

Сільськогосподарське виробництво Німеччини має вищу собівартість продукції, ніж в інших країнах ЄС, особливо у Франції, Нідерландах, Данії. Тому велике значення надається захисту аграрного сектора від зовнішньої конкуренції. Держава здійснює активну політику, надаючи податкові пільги фермерам, встановлюючи підвищені тарифи на імпорт сільгосппродукції із-за меж ЄС, а також регулюючи ціни в інтересах фермерів.

За розвитком сфери послуг Німеччина трохи поступається іншим високорозвинутим країнам. Основними галузями цієї сфери є торгівля, транспорт, банківські та фінансові послуги, а також державне управління. На торгівлю припадає близько 10 % створеної бруто-вартості, на її підприємствах працює 4 млн чоловік.

Державне регулювання економіки Німеччини

В основі політики в цілому була соціально-ліберальна модель; проте в кризових ситуаціях уряд від неї відхилявся. Реформи Л. Ерхарда мали ліберальну спрямованість, причому лібералізація супроводжувалася заходами соціального захисту. Держава не втручалася в безпосереднє регулювання господарських процесів, але брала на себе основну відповідальність за вирішення соціальних проблем. Були знижені податки з підприємців, у той самий час зростали бюджетні витрати на соціальний захист населення. Понад десять років така політика давала значний ефект. Зростав добробут населення, а за ним і купівельна спроможність громадян, що сприяло розширенню внутрішнього ринку. Невисокий рівень податків стимулював виробників збільшувати інвестиції у виробництво. ФРН перетворилася на процвітаючу державу з високими темпами розвитку економіки й високою соціальною захищеністю населення. Поступово виявилось, що ставка на "вільну гру" ринкових регуляторів не може довго поєднуватися із зростаючими витратами держави на соціальні потреби. Завищені економічні й соціальні вимоги

зумовили бурхливе зростання державних витрат, а безперервне зростання заробітної плати призвело до зростання цін та інфляції. Л. Ерхард, який у 60-х роках був канцлером, попереджав про необхідність стримувати зростання соціальних витрат і обмежувати споживання, але в умовах ейфорії, яка панувала тоді в суспільстві, його заклик сприймався легковажно.

Криза 1966-1967 років призвела до перегляду неоліберальної політики. На зміну їй прийшла політика неокейнсіанства, яка означала посилення ролі держави на макроекономічному рівні регулювання. Основи нової політики були сформульовані в 1967 р. урядом соціал-демократів, що прийшли до влади.

У 70-х роках уряд соціал-демократів, який очолював Г. Шмідт, зайнявся регулюванням навіть інвестицій, що підірвало підвалини ринкового господарства.

У 1982 р. до влади прийшли християнські демократи на чолі з Г. Коля. Новий уряд знову повернувся до неоліберальної політики, взявши за основу ерхардівську модель, але не відмовляючись від позитивних здобутків досвіду "глобального регулювання". Головним в економічній політиці Г. Коля був поворот від стимулювання сукупного попиту до економіки пропозиції.

У 1999 р. уряд Коля пішов у відставку, йому на зміну прийшла коаліція соціал-демократів і "зелених" на чолі зі Г. Шрьодером. Незважаючи на принципові політичні розбіжності з християнськими демократами, уряд Г. Шрьодера в цілому зберігав неоліберальний напрям економічної політики. Одним з головних завдань уряд вважав боротьбу з безробіттям. На відміну від минулих урядів, які допомагали безробітним збільшенням витрат на їх утримання, Шрьодер робить ставку на створення сприятливих умов для підприємців, відкриття нових фірм, що веде до появи нових робочих місць.

У 2006 р. до влади повернувся консервативний уряд на чолі з Ангелою Меркель; з ним пов'язані перспективи повернення економічної політики неолібералізму.

Важливою складовою внутрішньоекономічної політики є соціальна політика. Німеччина досягла відчутних успіхів у забезпеченні соціального захисту населення в повоєнний період. Німецька система соціального забезпечення є предметом захоплення й заздощів для багатьох, навіть розвинутих, країн. Громадяни оточені густою мережею соціальних гарантій. Хто активно працює, той сплачує внески в різноманітні галузі соціального страхування. Соціальна система сягає далеко за межі найманих працівників. Вона забезпечує утримання дітей, компенсує витрати на житло, надає соціальну допомогу малозабезпеченим громадянам. Видатки на соціальне забезпечення у ФРН становлять майже третину ВВП. Заробітна плата в Німеччині – одна з найвищих у світі. Крім того, існує система додаткових виплат (лікарняні від підприємства, 13-та зарплата, відпускні та ін.). З одного боку, це підвищує добробут громадян ФРН. Проте, з іншого боку, така система має негативний момент, оскільки робочі місця стали надто дорогими, що небажано в умовах світової конкуренції. Тому підприємці не зацікавлені в розширенні контингенту працівників і створенні нових робочих місць. Вони надають перевагу модернізації виробництва й ліквідації робочих місць. Це стимулює зростання безробіття.

Безробіття в Німеччині стало головною соціальною проблемою. Зростання чисельності безробітних стало помітним уже з середини 80-х років, коли вона становила 2 млн люд. У 1997 р. безробіття досягло найвищого значення, коли кількість безробітних становила 4,4 млн люд, або 11,4 % працездатного населення. Потім напруження знизилася: в 1999 р. рівень безробіття знизився до 10,5 %, а в 2000 р. – до 9,6 %. Крім офіційно зареєстрованих безробітних, ще 2 млн люд. становлять приховане безробіття, отже, фактичний рівень безробіття досягає 13 %. Високий рівень безробіття може спровокувати соціальні конфлікти.

Зовнішньоекономічна політика Німеччини

Зовнішньоекономічні зв'язки мають для Німеччини винятково велике значення. Так, частка експорту у ВВП Німеччини становить (2005 р.) 37 %, імпорту – 29 %; у США відповідні значення цих величин – 7 і 14 %, у Японії – 12 і 10 %. Це свідчить як про ефективне використання Німеччиною переваг міжнародного поділу праці, так і про меншу ємність внутрішнього ринку.

За обсягом зовнішньої торгівлі Німеччина посідає друге місце у світі після США. При цьому висока частка ФРН у світовій торгівлі стабільна протягом останніх десятиліть.

Товарна структура зовнішньої торгівлі Німеччини характеризується високою часткою машин і обладнання як в експорті (50 %), так і в імпорті (32 %). Серед інших товарів слід назвати продукцію хімічної промисловості (13 % в експорті й 9% в імпорті), метали, продовольство й текстиль. В імпорті значна частка належить сировині й паливу. В 90-х роках у структурі експорту Німеччини відбувалися деякі зміни. Якщо в 1990 р. вона посідала перше місце у світі за експортом автомобілів, продукції загального машинобудування, хімічної продукції й текстилю, то в середині 90-х років вона зберегла лідерство тільки за автомобілями і продукцією хімічної промисловості. Німеччина втрачає позиції на світовому ринку високих технологій. Її частка в експорті наукоємної продукції скоротилася з 20,3 у 1980 р. до 16,2 % у 1993 р. Навіть німецькі ТНК третину своїх НДДКР здійснюють за межами ФРН.

Стійке позитивне сальдо в торгівлі товарами стимулюється розвинутою системою фінансування й страхування зовнішньоекономічної діяльності. Експорт фінансується спеціальними закладами: Товариством кредитування експорту й Кредитним закладом з реконструкції. Зростанню експорту сприяє висока якість німецьких товарів. Основними торговельними партнерами Німеччини є члени Європейського Союзу. Загалом на ЄС припадає 55,5 % німецького експорту та 54,3 % імпорту. Найбільший зовнішньоторговельний обіг Німеччина має з

Францією (експорт – 10,7 %, імпорт – 10,5 %). Далі йдуть Великобританія (відповідно 8,5 та 7,0), Італія (7,4 і 7,8 %), Нідерланди (7,0 і 8,5 %), Бельгія - Люксембург (5,8 і 6,2 %). З країн, що існують поза ЄС, найбільшого значення для німецької зовнішньої торгівлі мають США (8,6 і 7,7 %) та Японія (2,3 і 4,9 %).

Лекція 6 НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Місце Великобританії у світовій економіці та фактори економічного розвитку

Великобританія (Сполучене Королівство) належить до групи найрозвинутіших країн світу. За розмірами ВВП вона посідає четверте місце після США, Японії та Німеччини. Таку саму позицію вона має й за обсягом промислового виробництва. Великобританія утримує друге місце у світі за обсягом іноземних інвестицій (після США). Лондон є одним з найбільших фінансових центрів, він посідає перше місце за кількістю діючих тут іноземних банків. У Лондоні знаходиться третя у світі за обсягом операцій фондова біржа (після Нью-Йорка й Токію). Лондон є великим валютним центром, через нього здійснюється третина валютних операцій, а також найбільший у світі обсяг страхових операцій. Лондон контролює значну частку світового біржового ринку металу, нафти та деяких інших стратегічних товарів.

Великобританія однією з найперших здійснила буржуазну революцію й перейшла від феодалізму до розвинутих ринкових відносин. У Великобританії вперше розпочався промисловий переворот, вона свого часу виробляла значно більше промислової продукції, ніж будь-яка інша держава світу. Англію прозвали "майстернею світу". Великобританія довгий час була головним експортером товарів і капіталу. Вона була одним із засновників міжнародної системи страхування. Британська колоніальна імперія була найбільшою у світі; англійська

адміністрація й англійський капітал наклали помітний відбиток (як негативний, так і позитивний) на економіку великої кількості країн, що розвиваються. Англійський фунт стерлінгів тривалий час був найнадійнішою валютою на світовому валютному ринку.

Проте поступово Великобританія починає втрачати свої лідируючі позиції. В 60-х роках ХІХ ст. за обсягом промислового виробництва й ВВП її обходять США, а в останній чверті того ж століття – й Німеччина. Великобританія опиняється на третьому місці. Після Першої світової війни вона менше постраждала від воєнних дій, ніж країни континентальної Європи, ненадовго повернула собі друге місце (після США) за обсягами ВВП і промислового виробництва. Але вже в 30-х роках ХХ ст. Німеччина знов її обганяє. Ситуація повторюється після Другої світової війни, коли Великобританія, за аналогічних причин, знову посідає друге місце і знов ненадовго. В 50-х роках її обганяє Німеччина, в 60-х - Японія, в 70-х – Франція. Великобританія опиняється на п'ятому місці (серед країн ОЕСР) за розміром ВВП. За деякими економічними показниками її вже наздоганяє Італія. Отже, в другій половині ХХ ст. позиції Великобританії у світовій економіці неухильно слабнуть. Але в 90-х роках падіння частки Великобританії припиняється.

Своєрідність економічного розвитку Великобританії зумовили: географічне положення, особливості історичного розвитку, тривале перебування на чолі величезної колоніальної імперії, специфічні стосунки зі США та континентальною Європою, провідна роль фінансового капіталу в економіці, особливий склад характеру англійців, що виявляється, зокрема, в їх постійній націленості на впровадження винаходів. Позитивним впливом на розвиток британської економіки позначилося освоєння величезних покладів нафти на шельфі Північного моря, яке розпочалося з 70-х років. Якщо більшість країн Західної Європи, а також Японія постійно відчувають дефіцит енергоносіїв, то Великобританія перетворилася на експортера нафти.

Структура економіки Великобританії

Галузева структура британської економіки в повоєнний період зазнала суттєвих змін. Насамперед, це виявилось в скороченні частки старих галузей промисловості: текстильної, металургійної, суднобудування. Конкуренція, що посилювалася з боку нових індустріальних країн, призвела до витіснення зі світових ринків колишню гордість Англії – текстильну промисловість. У цілому роль легкої промисловості Великобританії помітно зменшилася. Значно знизилися темпи виробництва локомотивів, вагонів, автомобілів і мотоциклів. Водночас швидко розвивалася електротехніка й електроніка, хімічна промисловість. Якщо в побутовій електротехніці позиції Великобританії слабкіші за її конкурентів, то у виробництві великих ЕОМ та в аерокосмічній техніці вона має місце серед лідерів (за випуском космічної техніки вона поступається тільки США та Франції). В автомобілебудуванні Великобританія втрачає лідируючі позиції, які мала на початку ХХ ст. Значна частина виробництва автомобілів у країні контролюється американським капіталом.

В хімічній промисловості випереджаючими темпами розвивається виробництво продукції органічного синтезу (пластмаси, синтетичні волокна), нафтохімія і фармацевтика.

У цілому частка обробної промисловості Великобританії, як і в економіці інших розвинутих країн, неухильно знижується. Що ж до гірничої промисловості й енергетики, то в перші повоєнні десятиліття вона скорочувала обсяги виробництва; це було пов'язано з тривалим спадом вугільної й залізорудної промисловості. Проте із відкриттям і освоєнням родовищ нафти й газу на шельфі Північного моря ситуація різко змінилася. Видобуток нафти в британському секторі шельфу розпочався в 1975 р., і невдовзі країна не тільки повністю забезпечила себе своєю нафтою, а й стала її експортером. Правда, собівартість англійської нафти досить висока через складні умови видобутку; тому її конкурентоспроможність сильно залежить від рівня світових цін на енергоносії. Найвідомішим

родовищем нафти є "Екофіск". Від нафтових і газових свердловин до британського узбережжя протягнуто трубопроводи. Переважна частина нафти й газу видобувається й переробляється англо-голландською компанією "Роял Датч-Шелл" та англійською "Брітіш петролеум". Нафта й газ становлять 70 % всіх енергоносіїв, що споживаються у Великій Британії. Незважаючи на досить великі поклади вугілля, його частка знизилася досить сильно; в 1913 р. у Великобританії видобувалося 287 млн т цього палива, а в 1999 р. – тільки 36 млн т. Нарощує потужності атомна енергетика, нині вона виробляє чверть усієї електроенергії країни.

Сільське господарство Великобританії – одне з найпродуктивніших у світі. Незважаючи на те, що його частка у ВВП становить тільки 1,0 %, а серед зайнятих – 2,0 %, воно забезпечує повністю потреби британців у пшениці, ячменю, вівсу й свинині. Не повністю, але значною мірою покриваються потреби в картоплі, яловичині, баранині, вовні, цукру та яйцях. У цілому сільське господарство задовольняє на 80 % потреби населення Великобританії в продовольстві. Темпи його зростання досить швидкі (пересічно на 3 % в 90-х роках). Провідна галузь сільського господарства – тваринництво (70 % всієї продукції). Сільське господарство користується дієвою підтримкою з боку британського уряду.

Як і в інших розвинутих країнах, основна частка в структурі ВВП належить сфері послуг, провідна роль у яких належить кредитним закладам. Частка лондонських банків становить 20 % у міжнародному кредитуванні. Наймогутнішими банками є: "Берклейз бенк", "Ллойдз бенк", "Мідленд бенк", "Нешнл Вестмінстер бенк".

Контрольно-регулювальні функції в кредитно-фінансовій сфері здійснює Банк Англії. Центром ділової активності Великобританії є Сіті – квартал у Лондоні, де зосереджені англійські банки й філії зарубіжних банків, товарні й фондові біржі, страхові компанії. Банки Великобританії широко відомі наданням висококваліфікованих консультацій з питань юридичної та бухгалтерської справи.

Державне регулювання економіки Великобританії

У регулюванні економіки Великобританії велика роль належить державі. Глибина втручання державних органів в економіку значною мірою залежить від того, яка партія є при владі - лейбористи чи консерватори.

Коли в 1945 р. до влади прийшли лейбористи, вони здійснили широкомасштабну націоналізацію виробництва. Перша хвиля націоналізації (1946-1951 рр.) охопила переважно капіталомісткі, базові галузі промисловості: вугільну, енергетику, чорну металургію, транспорт, зв'язок. Також був націоналізований Англійський Банк. Лейбористи спиралися на кейнсіанську концепцію необхідності централізованого державного контролю й значного розширення господарських і соціальних функцій уряду. В 60-х роках уряд лейбористів упровадив індикативне планування і регіональне програмування.

Уряд лейбористів не вирішив проблем прискорення рівня темпів економічного розвитку і не досяг суттєвого поліпшення умов життя населення. В 1970 р. до влади прийшли консерватори, які взяли курс на денаціоналізацію економіки й зменшення втручання держави в діяльність фірм. Консерватори здійснювали неоліберальну політику, суть якої полягає в стимулюванні пропозиції, тобто в наданні всілякої підтримки виробникам. Спільним у лейбористів і консерваторів було намагання досягнути покращення платіжного балансу або зростання економіки за допомогою політики "стоп-уперед". Основним завданням такої політики була боротьба з інфляцією. Проте дефляційні заходи, що особливо активно впровадили консерватори, погіршили становище на внутрішньому ринку, обмежили попит на товари й послуги. Внаслідок цього уповільнилися темпи зростання економіки й зросло безробіття.

Економічна криза 1973-1974 рр. прискорила падіння уряду консерваторів, до влади знов прийшли лейбористи. Розпочалася друга хвиля націоналізації економіки (1974-1977 рр.). Цього разу до державного сектора були залучені

суднобудування, авіаракетне виробництво, автомобільна промисловість, ряд підприємств верстатобудування, електроніки та ін.

Наприкінці 70-х років економічна ситуація у Великобританії погіршилася, темпи розвитку загальмувались. Це сприяло приходу до влади в 1979 р. консерваторів на чолі з М. Тетчер. Вона рішуче відкинула кейнсіанство й віддала перевагу політиці монетаризму. Було денаціоналізовано ряд державних підприємств. Було розпродано приватному бізнесу родовища нафти й газу, що належали до того державі. Було приватизовано близько 100 державних компаній, внаслідок чого державний сектор скоротився на дві третини. Уряд консерваторів знизив ставки податків на прибуток, йому вдалося приборкати інфляцію. Ще при консерваторах в промисловості Великобританії з'явилася тенденція до зростання темпів розвитку. Відбулася значна децентралізація механізму управління економікою. Консерватори були при владі безперервно 18 років.

З 1997 р. країною керують знов лейбористи на чолі з Е. Блером. На відміну від попередніх лейбористських урядів, Блер не став розпочинати нову хвилю націоналізації підприємств. Його програма будується на поєднанні соціальних цінностей лейборизму із розвитком ринкової економіки. Якщо в попередніх програмах лейбористів наголос робився на наданні прямої допомоги малозабезпеченим верствам населення, то нові лейбористи перевагу надають кращим умовам одержання освіти, професійному навчанню, стимулюванню праці, створенню нових робочих місць.

Хоч уряд лейбористів не здійснив нової деприватизації, держава продовжує контролювати цілі сектори економіки, в тому числі й приватизовані об'єкти. Це стосується насамперед електро- й газопостачання, телекомунікацій та інших комунальних послуг. У цих секторах створено спеціальні регулювальні органи, які контролюють, зокрема, тарифи на комунальні послуги, перешкоджаючи надмірному зростанню цін. Новим заходом у політиці лейбористів стало залучення приватних фірм до фінансування

державних проектів (замовлення на будівництво об'єктів інфраструктури, надання громадських послуг тощо).

Лейбористи продовжують політику обмеження зростання інфляції, яку впроваджували ще консерватори. Велика увага приділяється скороченню дефіциту державного бюджету; лейбористи знижують ставки прямих податків для стимулювання економіки. Зараз рівень оподаткування у Великобританії нижчий, ніж у більшості інших розвинутих країн.

У 2000 р. розроблено програму підвищення ефективності наукової та інноваційної діяльності в країні. Поставлено завдання забезпечити Великобританії лідерство в певних галузях науки й техніки. Особлива увага приділяється розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій.

Зовнішньоекономічна політика Великобританії

Протягом повоєнного періоду зовнішньоекономічні орієнтири Великобританії поступово змінювалися. Якщо в 40-50-х роках пріоритет надавався зв'язкам з колоніями та США, то згодом зросла роль Західної Європи, особливо після вступу Британії до ЄЕС у 1973 р. Знизилася також частка США в зовнішній торгівлі, проте для Великобританії партнерство із США має більше значення, ніж для будь-якої іншої країни ЄС.

Оскільки Великобританія увійшла до Європейського Економічного Співробітництва із запізненням, то це негативно вплинуло на її економіку, тому що ємні ринки Західної Європи опинилися недостатньо відкритими для британських товарів. З кінця 70-х років ситуація змінилася на краще, і Великобританія змогла використати переваги глибокої економічної інтеграції. Особливістю стосунків Великобританії з партнерами по ЄС є те, що за зовнішньоторговельними операціями з ними вона має негативне сальдо, а за інвестиціями – позитивне, тобто англійські інвестиції в західноєвропейські країни перевищують за обсягом приплив інвестицій звідти.

Як консерватори, так і лейбористи протидіють тотальній інтегрованості Великобританії в європейські структури, вони виступають проти перетворення Європейського Союзу в наднаціональну організацію. В цьому уряд має підтримку більшості населення країни. Великобританія не приєдналася до Європейського валютного союзу і зберегла фунт стерлінгів як національну валюту.

Характерною особливістю британської зовнішньої торгівлі товарами є постійне зростання частки готової продукції як в експорті, так і в імпорті. Наприкінці 90-х років частка готових виробів і напівфабрикатів в експорті Великобританії становила 86, а в імпорті 85 %. В англійському експорті переважає продукція аерокосмічної, хімічної і електротехнічної продукції, а також нафта. На експорт йде близько 90 % виробництва електронно-обчислюваної техніки, 70 % хімічної продукції, понад половини приладів. Висока є частка експорту тракторів, текстильного й гірничого обладнання, зброї. В імпорті основну частину складають машини й обладнання. Частка продовольства знизилася до 9, сировини – до 3 %.

У торгівлі товарами головним партнером Великобританії виступає ЄС: 59 % експорту й 54 % імпорту припадає на країни цього регіону. За експортом послуг Великобританія посідає друге місце у світі, поступаючись США. В основному експортуються ділові послуги. За імпортом послуг Великобританія посідає третє місце у світі (після США й Німеччини).

Великобританія на другому місці після США за обсягом зарубіжних інвестицій. Частка Британських ТНК у зарубіжних прямих інвестиціях у 2,5 разу перевищує частку країни у світовій торгівлі. Протягом ХХ ст. відбувалося переміщення капіталовкладень Великобританії з колоній і країн, що розвиваються, до індустріально розвинутих країн. Понад 60 % британських капіталовкладень пішло в країни ЄС. У структурі інвестицій основна маса припадає на обробну промисловість (понад дві третини) і на нафтову промисловість (20 %). Значні обсяги вивезеного капіталу вкладаються в банківську й страхову справу. У 90-х роках

спостерігався інтенсивний приплив іноземних інвестицій і в економіку Великобританії. Станом на 2005 р. прямих іноземних інвестицій у Великобританії налічувалося на 817 млрд дол., а англійських за кордоном – 1 238 млрд дол.

Лекція 7 НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ФРАНЦІЇ

Франція у світовій економіці та фактори економічного розвитку

Франція має п'ятий за обсягом товарообіг зовнішньої торгівлі (після США, Німеччини, Китаю та Японії). Вона активно експортує туристичні послуги, залучаючи багато туристів з усього світу. Велике значення для французької економіки має розвиток наукових галузей; за сукупними витратами на НДДКР Франція посідає четверте місце у світі. Вона має досить розвинутий військовий комплекс. Франція - одна з небагатьох країн, що здатні власними засобами вивести на орбіту космічні супутники цивільного й військового призначення. Проте Франція за рівнем наукових розробок і втіленням їх результатів в економіку помітно відстає від США, Японії й Німеччини. Цим же країнам, а також європейським країнам північного регіону вона поступається за розміром ВВП на душу населення. У цілому Франція є п'ятою державою у світовій економіці.

Основними факторами, що впливали на особливості розвитку економіки Франції, були: прискорення науково-технічного прогресу; концентрація й централізація виробництва; збільшення норми накопичення, що сприяло підвищенню темпів зростання продуктивності праці; ефективне використання міжнародного розподілу праці й включення в інтеграційні процеси; поступова перебудова структури національного господарства, що призвела до зростання частки сучасних наукоємних галузей виробництва (авіакосмічна й електротехнічна). Особливо слід відзначити виключну (для країн з ринковою економікою) роль держави в регулюванні економічних процесів у країні. Крім того,

серед факторів, що свого часу формували структуру, економічну політику й динаміку розвитку, були й такі, вплив яких оцінюється неоднозначно. Це, по-перше, тривале переважання ролі позикового капіталу над виробничим і, по-друге, імперське минуле Франції, коли вона була другою (після Великобританії) колоніальною державою у світі. Також слід відмітити сприятливі природні умови країни. Франція має поклади вугілля і залізної руди які забезпечують власні потреби. Велике значення для Франції мають її агро кліматичні та рекреаційні ресурси. У країні сприятливий клімат із достатньою кількістю тепла й зволоження, родючі ґрунти, що обумовило (поряд з іншими причинами) перетворення Франції на одного з найбільших продуцентів сільськогосподарської продукції у світі. Середземноморське узбережжя Франції (уславлений "Лазуровий берег") приваблює сотні тисяч туристів з усього світу. Розвитку туризму сприяють також численні історичні об'єкти Франції й розвинута готельно-сервісна система.

Структура економіки Франції

Внаслідок тривалої орієнтації французької економіки на фінансово-кредитну діяльність її структура була недостатньо збалансована. Особливо це виявилось в період між двома світовими війнами та по закінченню Другої світової війни. Промисловість Франції відставала від американської, німецької та англійської не тільки за обсягом виробництва, а й за технічною оснащеністю. В 50-60-х рр. минулого століття державна політика була спрямована на завершення індустріалізації економіки, модернізацію промисловості та перетворення в сільському господарстві.

Наслідком активізації процесу індустріалізації став швидкий розвиток промисловості. Пересічні темпи промислового виробництва становили в 60-х роках 7,6 %, а частка промисловості в усьому виробництві піднялася з 33 % в 1960 р. до 38 % у 1970 р. Частка сільського господарства, навпаки, знизилася за той самий час із

12,5 до 8 %, незважаючи на підвищення продуктивності праці в цій сфері. В 70-х роках ситуація зовні змінилася мало: частка промисловості становила в 1980 р. 37,6, сільського господарства – 6 %. Але в цей період відбувалися важливі структурні зміни всередині промислового виробництва. Випереджаючими темпами зростало виробництво машин і устаткування, точного машинобудування, суднобудівництва, аерокосмічна і військова промисловість, автомобілебудування. В структурі промисловості на перші місця вийшли електротехнічне машинобудівництво і виробництво засобів транспорту, особливо авіаційна й автомобільна промисловість, позиції Франції в яких здавна були досить сильними.

У 80-х і особливо в 90-х роках ще збільшилася частка електроніки та аерокосмічної техніки, зменшилася частка металургії й важкого машинобудування. Але визначальною тенденцією було суттєве зниження частки промисловості у ВВП і зростання сфери послуг. Франція вступила до постіндустріальної стадії розвитку економіки.

У структурі промисловості Франції провідна роль належить обробним галузям, особливо пов'язаним із науково-технічним прогресом. Франція одна серед провідних країн світу з виробництва ракет, літаків, локомотивів, устаткування для атомної енергетики (друге місце, після США). Вона володіє передовими технологіями в обробленні рідкісноземельних та деяких інших металів (германію, радію, а також хрому, титану). Франція має вагомі здобутки в робототехніці, засобах зв'язку, виробництві нових матеріалів, біотехнології, мікроелектроніці. Серед галузей французької промисловості на світовому ринку знаходять першочергове визнання: аерокосмічна промисловість; виробництво зброї; загальне машинобудування; автомобілебудування; кольорова й чорна металургія; електронна й електротехнічна промисловість; атомна енергетика; фармацевтика й парфумерія; хімічна промисловість; залізничне машинобудування.

Аерокосмічна промисловість Франції є однією з найдинамічніших. Вона тісно пов'язана з розвитком військово-промислового комплексу. Свого часу Франція створила один з найкращих цивільних літаків середнього радіуса дії "Каравела", надзвуковий літак "Конкорд" (сумісно з Великобританією), пасажирський лайнер "Аеробус". Позиції Франції в автомобільній промисловості знизилися порівняно з початком ХХ ст.; вона поступається за обсягом виробництва автомобілів Японії, США, Німеччині, Китаю. Проте французькі автомобілі традиційно відрізняються своєю якістю й знаходять доволі широкий ринок збуту. Автомобільна промисловість Франції відзначається великим ступенем концентрації; переважну більшість машин випускають фірми "Рено" і "Пежо - Сітроен". Їх частка у світовому виробництві автомобілів становить відповідно 4 і 5 %; вони випускають майже всі автомобілі в країні й забезпечують 100 % їхнього експорту.

У галузі металургійної промисловості Франція особливо відзначається виробництвом алюмінію. За експортом хімічних товарів Франція посідає третє місце у світі після США та Німеччини. В електротехнічній промисловості відзначається концерн Томсон, який посідає перше місце в світі з випуску навігаційного обладнання для літаків, а в Європі – з виробництва електроніки. Енергетика Франції ґрунтується на атомних електростанціях. У країні немає своїх скільки-небудь значних запасів нафти або газу, а вугілля для виробництва електроенергії використовується не досить ефективно. Тому частка електроенергії, виробленої на АЕС, досягає у Франції 76 % – це один з найвищих показників у світі.

Франція має розвинуту харчову промисловість, яка за обсягом виробництва поступається в Європі тільки німецькій. У структурі галузі особливо відзначається цукрове, виноробне, олійне, борошномельне, м'ясо-молочне виробництва.

Легка промисловість, яка ще в ХІХ ст. прославляла Францію своїми шовковими тканинами, трикотажем, мереживом, швейними виробами, має невелику частку в

загальному обсязі виробництва. Проте легка промисловість Франції спеціалізується на виробництві дорогого одягу, вишуканих парфумів, ювелірних прикрас.

Для французької промисловості притаманний високий рівень концентрації виробництва. Концентрація супроводжується формуванням великих промислових груп. Близько сотні таких груп зосереджують понад половину зайнятих у промисловості.

Сільське господарство Франції є одним з найрозвинутіших у світі. Воно постачає четверту частину аграрної продукції ЄС. За виробництвом і експортом сільськогосподарської продукції Франція посідає друге місце в Західній Європі. Франція має досить широкий спектр спеціалізації в сільському господарстві; вона виробляє у великих обсягах пшеницю, ячмінь, цукрові буряки, вино, молоко, масло, м'ясо, яйця, фрукти та овочі. Особливістю структури сільськогосподарського виробництва Франції є підвищена, порівняльно з іншими західноєвропейськими країнами, частка землеробства. Ще в 1980 р. на землеробство припадало 46 % усієї аграрної продукції. Нині його частка складає третину, а провідною галуззю стало скотарство.

У сільському господарстві Франції за кількістю переважають середні (10-50 га) та дрібні (менше 10 га) господарства; концентрація виробництва тут не така висока, як у інших країнах ЄС. Проте великі господарства, на які припадає всього 17 % від усієї чисельності, виробляють 52 % усієї продукції. Для французького села є характерною різка відмінність між двома типами господарств: сімейними та товарними. Сімейні господарства мають напівнатуральний характер; товарні дають основну масу продукції. Великі підприємства володіють кращими землями, застосовують сучасну техніку та найману працю, нерідко мають власні підприємства з переробки та збуту сільськогосподарської продукції.

Характерною рисою французького сільського господарства стало об'єднання селян у кооперативи в різних формах. В аграрних кооперативах об'єднано

близько 30 % селян. Кооперативи збирають 70 % зернових, виробляють майже половину молока і 40 % молочних продуктів. Усього в країні функціонує близько 4 тис. кооперативів, які об'єднані у Французьку конфедерацію сільськогосподарської кооперації. На них припадає також основний обсяг виробництва м'яса, вина, тютюну, цукрових буряків.

Аграрний сектор Франції найбільше виграв від європейської інтеграції. Захищене зовнішніми протекціоністськими бар'єрами від конкуренції США, Канади та деяких країн, що розвиваються, французьке сільське господарство одержало вільний, безмитний доступ до ринків партнерів по ЄС, де його конкурентоспроможність вища, ніж у інших країнах об'єднання. До того ж, французький уряд надає своєму сільському господарству субсидії та інші пільги.

У сфері послуг Франції найбільше значення має фінансово-кредитна система. Хоча роль позикового капіталу в економіці країни знизилася, проте зросло значення підприємницького капіталу. Франція вже не є головним експортером капіталу, проте й роль на міжнародних ринках капіталу досить велика. Банки завжди мали міцні позиції в економіці Франції; найбільші з них утворилися ще в середині XIX ст. За рівнем концентрації банківської сфери Франція випереджає США, Японію та Німеччину. Серед 50-ти найбільших банків світу є шість французьких. Усі кредитні заклади Франції (банки, спілки взаємного кредиту, фінансові товариства тощо) поєднані в єдину професійну організацію – Французьку асоціацію кредитних закладів. Провідне місце в сучасній структурі кредитної системи посідає банківський сектор, на який припадає близько 70 % сукупного балансу кредитних закладів.

Динаміка розвитку економіки Франції та її регулювання

Динаміка зростання економіки Франції в післявоєнний період характеризувалася нерівністю ритму. Майже чверть століття по закінченні війни темпи економічного зростання були досить високими. Середній щорічний приріст ВВП за 1950-1973 рр. становив 5,1 %, що майже втричі збільшило обсяг валової внутрішньої продукції. Високі темпи розвитку зумовлювалися і відбудовою зруйнованого війною господарства, й іноземними капіталовкладеннями за "Планом Маршалла", й перебудовою структури народного господарства відповідно до науково-технічного прогресу, а також економічною політикою держави.

Саме в цей період Франція здобула найбільших досягнень в економіці. Було здійснено широкий приплив ресурсів у промисловість, збільшення випуску її продукції. В структурі промисловості була підвищена частка новітніх галузей, форсовано експорт їх продукції. Частка промисловості в структурі ВВП суттєво підвищилася. Зросла продуктивність праці в промисловості. Темпи зростання ВВП у цей час перевищували середні показники для країн Західної Європи (4,6 %). За темпами розвитку в групі розвинутих країн Франція поступалася тільки Німеччині та Японії. Частка Франції в сукупному світовому ВВП підвищилася (на 1 %), і вона посіла четверте місце серед несоціалістичних країн. Проте наприкінці періоду розквіту виявилися і хибні сторони французької економіки. Франція мала нижчий рівень концентрації промислового виробництва, ніж її основні конкуренти; частка аграрного сектора в економіці була завищеною; матеріало- і енергоємність промислового виробництва була надто високою. До того ж, країна переживала хронічну інфляцію, що знецінювало національну валюту – франк. Ці недоліки поступово накопичувалися виявилися особливо бурхливо в часи світової економічної кризи 1973–1975 рр.

Економічна криза початку 70-х років буквально похитнула економіку Франції. Безробіття зросло втричі, і

втричі знизилася прибутковість компаній. Наступні 80-ті роки для Франції також були непростими. Її економіка дуже страждала від "кризи заборгованості" країн, що розвиваються. Франція вклала значні капітали в цю групу країн, але вони поверталися невчасно або зовсім втрачалися через неспроможність слаборозвинутих країн повернути борг. Швидко зростав і державний борг Франції. Скорочувалися інвестиції в національну промисловість; зростало від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. З другої половини 80-х років економіка трохи пожвавилася. Світові ціни на традиційні французькі товари підвищилися, а на енергоносії знизилися. Баланс зовнішньої торгівлі став позитивним. Проте динаміка внутрішніх інвестицій залишалася досить кволою. Пожвавлення економіки було нетривалим, і на початку 90-х років Франція зіткнулася з новою рецесією. Скоротилися обсяги промислового виробництва, зросло безробіття, знизився обсяг інвестицій.

Період 1974-1996 рр. у Франції прозвали "тридцятьма гіркими роками". Особливо безпрецедентним було падіння інвестицій. Частка промисловості в структурі ВВП спала. Проте в ці ж самі роки в економіці Франції здійснювалися процеси, які дали позитивні наслідки вже в другій половині 90-х років. Знизилася матеріаломісткість і енергомісткість промислового виробництва. Підвищилася частка новітніх галузей, оскільки деякі традиційні галузі (металургія, важке машинобудування) довелося скоротити через їх неконкурентоспроможність. Скорочення зайнятості супроводжувалося зростанням продуктивності праці. За цим показником Франція вийшла на одне з перших місць у світі. Знизилася частка аграрного сектора. З 1997 р. розпочалося піднесення французької економіки, що особливо виявилось у високих темпах зростання промисловості і зовнішньої торгівлі; після тривалого спаду різко зросли темпи інвестицій. Скоротився рівень безробіття. Значну роль в оздоровленні економіки відіграла економічна політика консерваторів на чолі з Жаком Шираком, який у 1995 р. став президентом Франції.

Для Франції характерною рисою є активне державне втручання в економічні процеси. Незважаючи на дві хвили денаціоналізації, що були здійснені в 70-х та в 90-х роках, у державному секторі залишається ще досить промислових підприємств і банків. Але тепер механізм їх управління дещо змінився. Державні підприємства працюють як звичайні суб'єкти ринкової економіки, за законом ринку. Вони, по суті, перетворилися на змішані акціонерні товариства, в яких державі належить контрольний пакет акцій. Серед приватних акціонерів у державних підприємствах є навіть іноземці. Припинилася безоглядне перекачування коштів з бюджету на підтримку діяльності неефективних державних підприємств. Повністю у власності держави залишилися пошта, зв'язок, національні видавництва, значна кількість лікарень, депозитних кас, енергопостачання, телекомунікації.

Державне регулювання економіки Франції здійснюється за допомогою індикативного планування та бюджетного регулювання. Індикативні плани являють собою ретельно складені прогнози розвитку економіки й рекомендації щодо ефективного використання економічної ситуації, яка формується під впливом певних факторів. Індикативні плани не обов'язкові для прийняття підприємцями, але ігнорувати їх недоцільно. Бюджетне регулювання складається з проведення податкової політики й надання коштів на виконання конкретних цільових програм.

У другій половині 80-х років, коли до влади прийшли прибічники ринкової економіки, була здійснена спроба дерегуляції економіки, тобто зменшення втручання держави в економічні процеси й надання суб'єктам економічної діяльності більшої самостійності. Були знижені податки на великий капітал, вивільнено ціни. У валютній сфері було скасовано контроль над валютними операціями, рухом капіталу, знято обмеження з міжбанківського, біржового й іпотечного ринків. Усі державні підприємства (за винятком природних монополій – пошта, зв'язок і тощо) були переведені на незалежне від бюджету функціонування й почали діяти в жорстких умовах світового ринку.

Розгорнулася програма приватизації державних підприємств. Проте економічна політика держави не стала по-справжньому ліберальною. Прихід до влади уряду Л. Жоспена, незважаючи на президента-ліберала, загальмував найрадикальніші реформи. Уряд знов повернувся до контролювання цін державних природних монополій, цін на 80 % аграрної продукції, тарифів на послуги сфери охорони здоров'я. Одним з головних напрямів діяльності уряду Л. Жоспена стало "регулювання державного бюджету, який тривалий час зводився з великим пасивом. За рахунок стримання державних витрат вдалося значно скоротити дефіцит бюджету, і в 2000 р. він становив 1,8 % від ВВП, що вважається цілком задовільним для країн ЄС.

Уряд намагається стимулювати розвиток економіки через зростання попиту з боку населення, для чого передбачається підвищити заробітну плату. З 2000 р. розгорнулася програма зниження податків. Держава мала у своєму розпорядженні кошти для запровадження цього заходу. Завдяки успішному економічному розвитку, зменшенню безробіття фіскальні надходження до бюджету суттєво збільшилися. Проте податкове зниження поширилося головним чином на осіб з низькими доходами; прибутковий податок знизився тільки для двох найменш забезпечених груп населення. Скорочено податок на житло. Але в цілому рівень податків у Франції й зараз найвищий в ЄС. Максимальна ставка прибуткового податку сягає 52 %. Високим залишається рівень податків на корпорації, на заощадження та майно.

Соціальна політика завжди була пріоритетною частиною політики уряду Франції. Витрати на соціальну сферу становлять 60 % усіх бюджетних витрат, вони значно вищі, ніж в основних суперників Франції; це певною мірою негативно впливає на конкурентоспроможність французької економіки. Незважаючи на пріоритетність соціальних цілей, Франція характеризується високим рівнем безробіття, яке досягло нечуваних розмірів у 90-ті роки (12,5 % від активного населення). Такий високий рівень є не стільки

наслідком неуваги уряду до соціальних проблем, скільки недостатньо ефективною економічною політикою в цілому. Так, антиринкові заходи уряду призводять до скорочення інвестицій в економіку країни і масового вивезення капіталу за її межі. Наприкінці 90-х років уряду вдавалося знизити рівень безробіття. Зросли темпи зайнятості населення.

У фінансово-кредитній політиці держави найважливішою подією є перехід Франції до євро з 1 січня 2002 р. В 1999 р. фіксована ставка національної валюти дорівнювала 6,56 франка за один євро. Домінуючою силою в економіці Франції є держава, але напрям політики часто змінюється залежно від того, який уряд приходить до влади - праві чи ліві. Такі зміни супроводжуються досить болісною перебудовою економічного механізму країни (постійне чергування націоналізації та приватизації, підвищення та зниження податків тощо). Це кожного разу призводить до утворення проблем в економіці Франції.

Зовнішньоекономічні зв'язки Франції

У зовнішньоекономічних зв'язках Франція орієнтована насамперед на Європейський Союз. На нього припадає 62 % експорту й 61 % імпорту країни, в тому числі 78 % експорту сільгосппродукції, 70 % експорту автомобілів. У країнах ЄС розміщується 70 % обсягу французьких зарубіжних інвестицій. Цим пояснюється велика увага французького уряду до всіх кардинальних змін, що відбуваються в Європейському Союзі. Франція завжди знаходиться серед ініціаторів тих важливих подій, які посилювали інтеграційні процеси в Західній Європі (Шенгенська угода, Маастрихтська угода, введення євро тощо). Винятком була тривала протидія уряду вступу Великобританії до ЄС; Франція розглядала її як небезпечного суперника. В 90-х роках французький уряд виступав за поступове розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи.

Франція здійснює активну політику в галузі зовнішньої торгівлі. Темпи приросту обсягів торгівлі в 90-х роках перевищували темпи зростання ВВП й промислового виробництва, у 2006 р. експорт товарів Франції становив 490 млрд дол., а імпорт – 529 млрд дол. Експортна квота становить 21 % ВВП, імпортна – 22 %. За експортом товарів Франція посідає п'яте місце у світі, так само й за імпортом. За експортом послуг вона – четверта країна (4,7%) після США, Великобританії й Німеччини, а за імпортом – п'ята (4,4 %). У 2005 р. Франція експортувала послуг на 114 млрд дол., а імпортувала на 103 млрд дол.

Французький експорт товарів складається переважно з електротехнічного обладнання, кольорових металів, продукції органічної хімії, тонкої хімії, фармацевтичних товарів. Франція є традиційно значним постачальником на світові ринки аграрної продукції – зерна, цукру, вин, молока й м'яса. В імпорті переважає електроніка, особливо побутова, верстати, металургійне й металообробне обладнання. За якістю французькі промислові товари трохи поступаються американським, японським та німецьким. Тому на французькому внутрішньому ринку зростає частка американського енергетичного обладнання, хімічних товарів, комп'ютерів, японської побутової електроніки, фотоапаратів, мотоциклів, німецьких верстатів.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі Франції Європейський Союз абсолютно переважає. При цьому найголовнішим партнером є Німеччина, частка якої в експорті Франції становить майже 15, а в імпорті – 19 %. Далі ідуть Іспанія, Італія й Великобританія. З торговельних партнерів поза ЄС найважливішими для Франції є США. Частка країн, що розвиваються, поступово знижується.

Франція є великим експортером та імпортером капіталу. Основна частина французьких інвестицій припадає на країни Європейського Союзу (близько 70 % усіх зарубіжних інвестицій). Більше чверті інвестицій ідуть в країни, що розвиваються (з них половина – в Африку). Таким чином, на інші країни залишається невелика частка інвестицій. Проте останнім часом швидко зростають потоки французьких

інвестицій у США, де Франція посідає вже шосту позицію серед іноземних інвесторів. В імпорті капіталу головними партнерами Франції є також країни ЄС у сукупності. Серед країн перше місце за інвестиціями у французьку економіку належить США. Після лібералізації режиму економіки Франції в країну посилюється приток іноземних інвестицій. Іноземний капітал зараз контролює 52 % виробництва у нафтохімії, 55 % – у хімічній промисловості, 49 % – у виробництві засобів інформатики й електроніки.

Лекція 8 НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА США

Місце США у світовій економіці та фактори економічного розвитку

Сполучені Штати Америки – найрозвинутіша країна світу, одна з найбільших за територією та чисельністю населення держава. Площа становить 9,4 млн км² (четверте місце після Росії, Канади й Китаю), населення – 298 млн люд. у 2005 р. (третє місце після Китаю та Індії). ВВП Сполучених Штатів у 2006 р. дорівнювала 12 980 млрд. дол. або втричі більше, ніж ВВП Японії (4220 млрд дол., за ПКС), і навіть трохи більше, ніж сукупний ВВП країн Європейського Союзу (12820 млрд дол.). Валовий національний продукт (ВНП) США у 2005 р. становив 12969 млрд дол. Частка Сполучених Штатів у валовому світовому продукті (ВСП) становить 20% у розрахунку за ПКС; якщо ж рахувати за поточним курсом валют, то вона сягає 28 %. Частка у світовій промисловості – 18 %.

Наведені цифри, хоч і узагальнено, характеризують величезну потужність економічного потенціалу США. Їхній вплив на світову економіку такий значний, що навіть невеликі спади в американській економіці, що трапляються, негативно позначаються на економіках майже всіх країн світу. І навпаки, економічне піднесення США означає розширення їхнього ринку, в тому числі для імпорту, що сприяє пожвавленню кон'юнктури багатьох товарних ринків.

Частка США у світовому експорті товарів становить 8, а в імпорті 15 %. Таким чином, внутрішній ринок США є дуже привабливим для бізнесменів інших країн. Для деяких навіть розвинутих країн американський ринок є важливим чинником розвитку національної економіки, наприклад, понад 30 % експорту товарів з Японії прямує до США. Значною є також частка США в зовнішній торгівлі послугами – 15 % в експорті та 13 % в імпорті.

Вплив США на світову економіку здійснюється не тільки величиною внутрішнього ринку. Американські компанії, які переважно є основою світової мережі ТНК, контролюють виробництво товарів та послуг у багатьох країнах. Американські фірми лідирують за обсягом прямих іноземних інвестицій. Але найголовнішим чинником впливу США на розвиток економіки є, безумовно, їхнє технологічне лідерство. Протягом усього минулого століття майже всі визначальні для науково-технічного прогресу винаходи запроваджувалися в масове виробництво найперше в США, навіть якщо винахід було здійснено фахівцями іншої держави. Більшість найважливіших наукових відкриттів останнього десятиліття в галузі техніки, біотехнології належать вченим та інженерам США. Цьому сприяє наявність потужної мережі науково-дослідних закладів у країні й значні капіталовкладення в НДДКР. У 2000 р. загальні витрати на дослідження й розробки становили 264 млрд дол. – сума, яка поки що недосяжна для будь-якої іншої країни. Витрати на школи й вищі навчальні заклади становили 635 млрд дол., або 6,5 % ВВП. Технологічний відрив США від своїх конкурентів особливо відчутний у таких галузях, як авіакосмічна техніка, електронно-обчислювальні машини, біоінженерія, атомна технологія, тобто в тих галузях, які визначають основні напрями науково-технічного прогресу. Вступ розвинутих країн до постіндустріальної фази розвитку надає Сполученим Штатам додаткових переваг, оскільки вони лідирують у галузі інформаційних технологій.

Величезний економічний потенціал США визначає політичну могутність, яка виявляється також і в міжнародних економічних відносинах. Вплив США на діяльність таких організацій, як ОЕСР, Всесвітній банк, МВФ, Економічна й соціальна рада ООН, Світова організація торгівлі, беззаперечний. Через механізм НАТО, де Сполучені Штати також є лідером, вони ініціюють політику економічної блокади держав, які, на думку американського уряду, загрожують національній безпеці США або порушують міжнародні принципи демократії (серед недавніх прикладів – Лівія, Ірак, Іран, Югославія, Афганістан).

США мають найбільшу частку внесків у фонди найавторитетніших міжнародних організацій – у багатьох організаціях системи ООН, Всесвітньому банку, МВФ. У деяких випадках від частки внесків залежить кількість голосів, які держава має в процесі прийняття важливих рішень. Наприклад, у Міжнародному валютному фонді США мають 18% голосів, тоді як Японія й Німеччина – по 5,5 %, Франція й Великобританія – по 5,0 %. Подібна ситуація і в Міжнародному банку реконструкції й розвитку, де квота США складає 17 %. І хоча США самотійно не можуть заблокувати прийняття небажаного для себе рішення, вага їх голосу спричинює значний вплив при голосуванні. Діяльність деяких організацій системи ООН відчутно залежить від внесків в їх фонди, тому позиція США з найбільшими внесками має для них неабияке значення.

Сполучені Штати Америки є лідером процесу глобалізації, спрямовуючи його в певне русло й активізуючи цей процес, зважаючи на економічний і політичний вплив США і, зокрема, на глобальний характер американських ТНК.

Фактори економічного розвитку США можна поділити на три основні групи: природні, історико-економічні, геополітичні. Природно-ресурсний потенціал США дуже великий: значні агрокліматичні, мінеральні і біологічні ресурси. Землі США не тільки значні за територією, але й за площею сільськогосподарських угідь США займають перше місце у світі. Надра країни багаті на корисні копалини,

запаси яких можуть забезпечити потреби країни майже повністю. За запасами вугілля США посідають друге місце у світі, газу – третє, нафти – одинадцяте. Великі родовища металевих копалин, значні ресурси деревини.

Щодо історико-економічних факторів, то США – держава, що заснована переважно європейськими переселенцями та їх нащадками. Фермерський тип розвитку сільського господарства, позбавлений залишків феодальних відносин, виявив високу ефективність. Розвиток аграрних відносин на чисто ринкових засадах став першоосновою стрімкого розвитку американської економіки. Аграрний сектор надав імпульсу розвитку промисловості, яка значною мірою обслуговувала сільське господарство. Такою важливою передумовою економічного зростання США є імміграція. Спочатку імміграція йшла переважно з країн Європи, що були на високій стадії розвитку. США переселенці віддавали свої знання, досвід, що сприяло застосуванню передових для тих часів методів праці. Сьогодні США спеціально провадять жорстку імміграційну політику, відбираючи найбільш кваліфіковану робочу силу, підтримуючи високий рівень інтелектуального потенціалу американської нації.

Геополітичні фактори відіграють суттєву роль для країни. Відокремленість океанами від Європи і Далекého Сходу надає США безпеку і вони, беручи участь у воєнних діях, завжди проводять їх на чужих територіях. Після закінчення Другої світової війни США вийшли єдиною з розвинутих держав, чия економіка суттєво зміцнилася. США отримали нагоду брати участь у відбудові зруйнованої економіки, насамперед західноєвропейських держав. Економічний і політичний вплив США на ці держави завдяки «Плану Маршалла» суттєво зміцнів.

Структура економіки США

Економічна структура США є найтипівішим проявом постіндустріального етапу розвитку держави: провідною сферою виступають послуги, частка яких становить майже 79 % від ВВП. Сфера послуг охоплює транспорт і зв'язок, торгівлю, фінанси і кредит, страхування, громадське харчування, виробничі й побутові послуги, туризм, освіту й охорону здоров'я, науку, державний апарат управління. Понад 25 % сфери послуг припадає на фінансові послуги, страхування й операції з нерухомістю; 22 – на торгівлю; 26 – на ділові, юридичні, соціальні послуги; 8,5 % – на транспорт і зв'язок; 18,5 на державне управління. Останнім часом пріоритету набув розвиток консалтингових, маркетингових та управлінських послуг, а також нових інформаційних технологій. Сфера послуг забезпечує 80 % усього приросту зайнятості в країні.

Однією з динамічних галузей сфери послуг США є фінанси й кредит. Нью-Йорк є провідним фінансовим центром світової економіки. Нью-Йоркська фондова біржа найбільша у світі. Роль цього міста особливо велика в емісії акцій і облігацій, а також у торгівлі цінними паперами. Частка Сполучених Штатів на світовому ринку акцій становила в 2000 р. 48 %, а на ринку боргових цінних паперів – 45 %. Сполучені Штати мають дуже місткий внутрішній ринок капіталу, який поглинає не тільки національний капітал, а й іноземний. Приріст іноземних активів у США в 2000 р. становив 953 млрд дол., у тому числі прямі інвестиції – 316,5 млрд дол., портфельні - 446 млрд дол. Водночас приріст американських активів за кордоном становив 553 млрд дол. У 2006 р. приріст іноземних інвестицій в економіку США становив 1384 млрд дол.

США є нетто-позичальником капіталу, тобто приплив капіталу до Сполучених Штатів перевищує їх відплив за кордон. Проте в абсолютних розмірах вони виступають і як один з найбільших кредиторів на світовому ринку капіталу. Наприкінці 90-х років розпочався активний процес злиття американських банків з промисловими й страховими

компаніями, що перетворює їх на універсальні фінансові комплекси. На початку 2000 р. активи США за кордоном (за винятком прямих інвестицій) досягли 4,4 трлн дол., а іноземні капіталовкладення 11 США становили 5,8 трлн дол. Різниця між цими показниками (1,4 трлн дол.) становить зовнішній борг країни. В 2006 р. зовнішній борг США сягнув уже до 10 трлн дол.

Важливим видом послуг є торгівля, зокрема зовнішня. За обсягом зовнішньої торгівлі США перевищують будь-яку країну, в тому числі за обсягом імпорту – навіть цілком Європейський Союз. У 2006 р. експорт США становив 1024 млрд дол., імпорт – 1869 млрд дол., від'ємне сальдо – 845 млрд дол. З початку 70-х років зовнішня торгівля товарами постійно зводиться з пасивом для США. При цьому пасив формується не тільки в торгівлі сировиною і паливом (де він був і раніше), а й за готовими товарами. Тільки в торгівлі найпередовішою технологією Сполучені Штати мають актив. Проте в торгівлі послугами вони мають актив постійно. Товарна структура зовнішньої торгівлі США типова для високорозвинутої держави: товари з високим ступенем оброблення, капіталомісткі й наукоємні посідають перше місце. На США припадає 20 % експорту наукоємної продукції. В середині 90-х років частка машин і обладнання становила в експорті 49 %, в імпорті 46 %, в той час як на сировину й паливо в сукупності припадало відповідно 7 і 12 %. Привертає увагу порівняно висока частка виробів легкої промисловості в імпорті – 23 %. Це пояснюється високою конкурентоспроможністю дешевих товарів із країн, що розвиваються, і Китаю на американському ринку.

Географія зовнішньої торгівлі США віддзеркалює напрям їхніх стратегічних пріоритетів. Поступово зростає частка партнерів по НАФТА, особливо Канади. Традиційно важливими партнерами є країни Західної Європи та Японія; для останньої американський ринок є чи не найважливішим фактором стану власної економіки.

Промисловість США, хоч і поступається за часткою ВВП у сфері послуг, є найпотужнішою у світі. На Сполучені Штати припадає 20 % світового виробництва промислових товарів. Продуктивність праці в американській промисловості суттєво перевищує відповідний показник у їхніх головних конкурентів. Статистика США поділяє промисловість на видобувну, обробну й енергетику. Частка обробної промисловості становить понад 80 %. Водночас США посідають перше місце у світі за виробництвом електроенергії, а також входять до провідної групи країн за видобутком вугілля, нафти, газу, руд чорних і кольорових металів. Забезпеченість американської промисловості власною сировинною базою, звісно, зміцнює її "тилі". Проте головними чинниками розвитку промисловості США є: широкий внутрішній ринок; висока якісна конкурентоспроможність американських товарів; лідерство в НДДКР; міцні позиції американських ТНК на світових ринках промислових товарів.

У США добре розвинуті практично всі галузі й види виробництва, що входять до промислового спектра сучасної економіки. Проте частка окремих галузей помітно змінилася протягом останніх десятиліть ХХ ст. Зменшилася роль старих галузей – текстильної, металургійної. За виробництвом чорних металів США поступилися Китаю та Японії. Навіть така традиційно "американська" галузь, що символізувала Америку, – автомобілебудування – вже не є пріоритетною за темпами розвитку: у цьому американців також обігнали японці. Натомість швидкими темпами розвиваються аерокосмічна, електронна промисловість, виробництво нових матеріалів, лазерна техніка, робототехніка. Саме інвестиції в новітні технології спричинили високі темпи зростання американської економіки в 90-х роках. Понад половину всіх інвестицій у промисловість складають придбання комп'ютерів і засобів інформатики. Частка інвестицій в інформаційні й телекомунікаційні технології становить 7,3 % від ВВП (1999 р.). Провідними компаніями в цих галузях є "Майкрософт", "Інтернешнл бізнес машинз" (IBM). Значні

капіталовкладення в наукові розробки здійснюють також такі промислові велетні, як "Дженерал моторс", "Форд", "Екссон", "Дженерал електрик", "Локхід" та інші. Кожне десятиріччя витрати на НДДКР у Сполучених Штатах подвоюються.

На сільське господарство США припадають найбільші у світі обсяги продукції. Країна посідає друге місце за виробництвом зерна й м'яса (після Китаю). Частка США на світовому продовольчому ринку становить 15 %. Вони постачають на світовий ринок 50 % кукурудзи, 20 % яловичини, третину пшениці. Це найбільший у світі виробник сої та цитрусових, одна з провідних країн за збором бавовни та цукрової тростини. США є нетто-експортером продовольства; його експорт становив (1997 р.) 57 млрд дол., а імпорт – 36 млрд дол.

У сільськогосподарському виробництві США основною організаційною формою є фермерське господарство. Залежно від типу організації виробництва ферми поділяються на такі основні категорії: 1) сімейні (індивідуальні) ферми, власники яких разом зі своїми сім'ями здійснюють виробництво й керівництво, вкладають капітал та значну частину робочої сили; 2) спільні ферми, які утворилися шляхом об'єднання власності двох або більше осіб для спільної підприємницької діяльності; 3) сільськогосподарські корпорації - акціонерні підприємства з виробництва (іноді й переробки) сільськогосподарської продукції. Переважають сімейні ферми, які в загальній кількості господарств становлять 87 %, за площею земельних угідь – 65, за обсягом реалізації продукції – 60 %. У той же час швидко розвиваються корпоративні господарства, які реалізують майже чверть сільськогосподарської продукції.

Сільське господарство США цілком індустріалізоване, технічно оснащене й має високу продуктивність. Водночас сільське господарство знаходиться під особливим захистом уряду, фермери отримують дотації з бюджету, мають податкові пільги і субсидії при експорті.

Державне регулювання економіки США

Для США притаманна в цілому ліберальна модель втручання держави в оперативну економічну діяльність. Державний сектор в економіці досить незначний порівняно з іншими країнами. Регулююча роль держави здійснюється через встановлення ставок податків, балансування бюджету, політику депозитних ставок кредитних закладів, установлення пільг та обмежень для певних груп виробників та галузей виробництва тощо. Проте в ситуаціях, коли економіка країни опиняється перед загрозою спаду, а тим більше – кризи, уряд виявляє значно більшу активність і рішучість у проведенні антикризових заходів. Його активність залишається також високою, коли необхідно надати національній економіці додаткового імпульсу для збереження та зміцнення позицій на світовому ринку.

Яскравим прикладом втручання уряду в економічні процеси була політика президента Ф. Рузвельта, завдяки якій удалося подолати кризу 1929-1933 рр. Ця політика мала підґрунтям економічну теорію Дж. Кейнса про регулюючу роль держави, від чого отримала назву "кейнсіанства". Кейнсіанська програма передбачає збільшення витрат держави для забезпечення зайнятості (в ті роки, зокрема, за рахунок розширення громадських робіт, витрат на цивільне будівництво), для стимулювання попиту з боку населення тощо. Кейнсіанство запроваджувалося і в перші повоєнні десятиліття і в цілому воно себе виправдовувало майже до початку 70-х років.

Криза 1973-1975 рр. виявила необхідність переходу до інших методів регулювання економіки. Сполучені Штати до цього часу вже втратили майже неподільні позиції у світовій економіці. Їхня частка у світовому виробництві знизилася під натиском європейських країн та Японії, почав утрачати силу долар, зросла інфляція. У таких умовах президент Р. Рейган запропонував нову програму, яка ґрунтувалася на монетаристській теорії американського економіста М. Фрідмена. Суть теорії монетаризму – в послабленні втручання держави в економіку. Монетаристи дійшли до

висновку, що регламентація основних параметрів економічного процесу сковує ініціативу бізнесменів, обмежує їхні операційні можливості. Тому в основі нової політики, яка називалася "Нові засади для Америки", містилася всіляка підтримка приватного підприємництва. Були суттєво знижені ставки прибуткового податку; корпорації одержали значні податкові пільги; пом'якшилася регламентація уряду щодо підприємницької діяльності; приборкано інфляцію завдяки обмеженням у кредитно-грошовій політиці. Ці заходи одержали неофіційну назву "рейганоміки".

«Рейганоміка» діяла ефективно майже до кінця 80-х років, коли виявився черговий спад в американській економіці. Темпи зростання виробництва різко знизилися. Державний бюджет зводився із значним дефіцитом (не в останню чергу – через зниження надходжень податків), сформувався велике від'ємне сальдо платіжного балансу за поточними операціями. Погіршилося становище найбільш вразливих і незахищених верств населення через скорочення витрат на соціальні потреби. Інвестиційна активність у країні помітно знизилася.

Уряд Б. Клінтона повернув від монетаризму до політики, яку називають "неокейнсманством". Вона не передбачає такої жорсткої регламентації економічної діяльності, як класичне кейнсманство, проте активізує роль уряду в економічній сфері. Головною метою уряду визначалося сприяння припливу інвестицій в економіку. Зросли обсяги державних вкладень в основний капітал країни. Основна увага приділялася заохоченню інвестування в новітні галузі виробництва, які визначають науково-технічний прогрес. Майже половина інвестицій витрачалася на купівлю комп'ютерів; на оновлення парку електронної техніки йшло до чверті всіх інвестицій. Збільшилися соціальні витрати держави, особливо на охорону здоров'я й освіту. Водночас підвищилися податки.

Президент США Дж. Буш-молодший повернувся до основних засад економічної політики свого батька, який був прихильником монетаризму.

Крім урядових закладів, адміністрації президента, на регулювання американської економіки великий вплив здійснює Федеральна резервна система (ФРС) – орган, який формально підпорядковується не президентові, а Конгресу. ФРС контролює діяльність комерційних банків, які входять в її систему. Вона впливає на бюджетну політику, контролює грошово-кредитну сферу. Основним напрямом, що привертає увагу ФРС, є динаміка агрегатів грошової маси й рівень відсоткових ставок на кредитному ринку.

Зовнішньоекономічна політика США

Зовнішньоекономічна політика США спрямована на зміцнення їх позицій у світовій економіці. Вона здійснюється як через механізм діяльності ТНК, так і відстоюванням інтересів США їхніми представниками в міжнародних організаціях. Зокрема, США постійно відстоюють політику відкритої торгівлі з метою доступу своїх товарів на міжнародні ринки. Водночас вони (всупереч принципам цієї політики) зводять протекціоністські бар'єри для обмеження свого ринку від товарів своїх конкурентів. Часто таке обмеження набуває форми антидемпінгових заходів, спонукання торговельних партнерів до "добровільного" обмеження експорту. Така політика пояснюється величезним дефіцитом зовнішньоторговельного балансу.

Більшість експортних угод у США здійснюються без особливого дозволу з боку уряду. Проте в деяких випадках необхідно мати дозвіл на експорт у формі ліцензування. Одержання ліцензії потрібно в ситуаціях, пов'язаних з національною безпекою, зовнішньою політикою, нерозповсюдженням ядерної зброї та інших товарів стратегічного призначення. США жорстко обмежують експорт у деякі країни аж до встановлення ембарго. Свого часу було заборонено експортувати товари й послуги в Іран, Ірак, на Кубу, в Лівію, Північну Корею, Югославію, Судан, Афганістан. У країни, проти яких США ввели торговельні санкції, американці можуть експортувати (за наявності

ліцензії) лише продовольство, медикаменти й медичне устаткування.

США надають великого значення участі в інтеграційних процесах. Основні напрямки їх міжнародної економічної інтеграції – американські континенти (з перспективою розширення НАФТА на всю Латинську Америку) й Азіатсько-Тихоокеанський регіон (з перспективою утворення Азіатсько-тихоокеанського співробітництва (АТЕС) на спільний ринок). У процесі глобалізації США претендують на світове економічне лідерство.

Значний внесок у зростання економічної потужності США здійснюють ТНК. Завдяки їхній діяльності сталося явище, яке все частіше називають "другою економікою США". Вона є наслідком безперервного зростання прямих зарубіжних інвестицій, що вкладають їх ТНК у зарубіжні країни, створення там філій та дочірніх підприємств. Це пов'язує економіку США із світовими ринками ще тісніше, полегшує проникнення туди американських товарів і послуг та сприяє зворотному припливу капіталу у вигляді відрахування від доходів на інвестиції. Станом на 2005 рік в економіку США надійшло (накопиченим рахунком) 1626 млрд дол., а в інші країни із США - 2051 млрд дол.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: Учебник /Под ред. В.П. Колесова, М.Н. Осьмовой. – М.: Флинта, 2000.
- 2 Мировая экономика: Учебник / Под ред. А.С. Булатова. – М.: Экономистъ, 2004.
- 3 Кудров В.М. Мировая экономика: – М.: БЕК, 1999 г.
- 4 Ломакин В.К. Мировая экономика: Учебник, – М., 2005.
- 5 Дейнека А.Г. Страноведение. Общая часть. – Харьков, 2000.
- 6 Бугай В.Б., Ливенцов Н.Н. Международные экономические отношения. – М.: Финансы и статистика, 1996.
- 7 Киреев А.П. Международная экономика: Учеб. пособ. – М., 1999. Ч.1, 2.
- 8 Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика. Теория и политика: Учебник / Пер. с англ. – М., 1997.
- 9 Линдерт П.Х. Экономика мирохозяйственных связей / Пер. с англ. – М., 1992.
- 10 Носкова И.Я., Максимова Л.М. Международные экономические отношения. – М.: Юнити, 1995.
- 11 Пebro М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения / Под общ. ред. Н.Р. Бабищевой; Пер. с франц. – М.: Прогресс–Универс, 1994.
- 12 Овчинников К. Международное разделение труда: модели, тенденции, прогнозы. – М., 1998.
- 13 Авдокушин Е. Международные экономические отношения. – М., 1997.
- 14 Дюмулен И.И. Всемирная торговая организация. - М., 1997.
- 15 Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. – М. 1998.

16 Мельянцев В. Восток и Запад во втором тысячелетии: экономика, теория и современность. – М., 1996.

17 Тодаро М. Экономическое развитие. – М., 1997.

18 Орлов Б., Тиммерманн Х. Россия и Германия в Европе. – М., 1998.

19 Бабин Э., Градобитова Л. Новые тенденции в современных международных экономических отношениях развитых стран. – М., 1999.

20 Авдокушин Е. Теоритические основы экономической реформы в КНР. – М., 1991.

21 Карлусов В. Частное предпринимательство в Китае. – М., 1996.

22 Пивоварова Э. Строительство социализма со спецификой Китая. Поиск пути. – М., 1992.

23 Потапов М. Внешнеэкономическая политика Китая: Проблемы и противоречия. – М., 1998.

24 Широков Г. Парадоксы эволюции капитализма (Запад и Восток). – М., 1998.

25 Юрлов Ф. Россия и Индия в меняющемся мире. – М., 1998.

26 Былиняк С. Адаптация к мировому хазяйству: Опыт Азии и российские проблемы. – М., 1998.

27 Воронцов А. Республика Корея: социально-экономическая структура и торгово-экономические отношения с СНГ. – М., 1998.

28 Черкасов Ю. Тропическая Африка: есть ли выход из экономического тупика? – М., 1995.

29 Бобровников А. Латинская Америка: стратегия и практика экономической модернизации в период перехода к индустриальной цивилизации. – М., 1998.

30 Некипелов А.П. Очерки по экономике посткоммунизма. – М., 1996.

31 Строев Е., Бяхман Л., Кротов М. Экономика Содружества Независимых Государств накануне третьего тысячелетия. – С.Пб., 1998.